

HANOAR

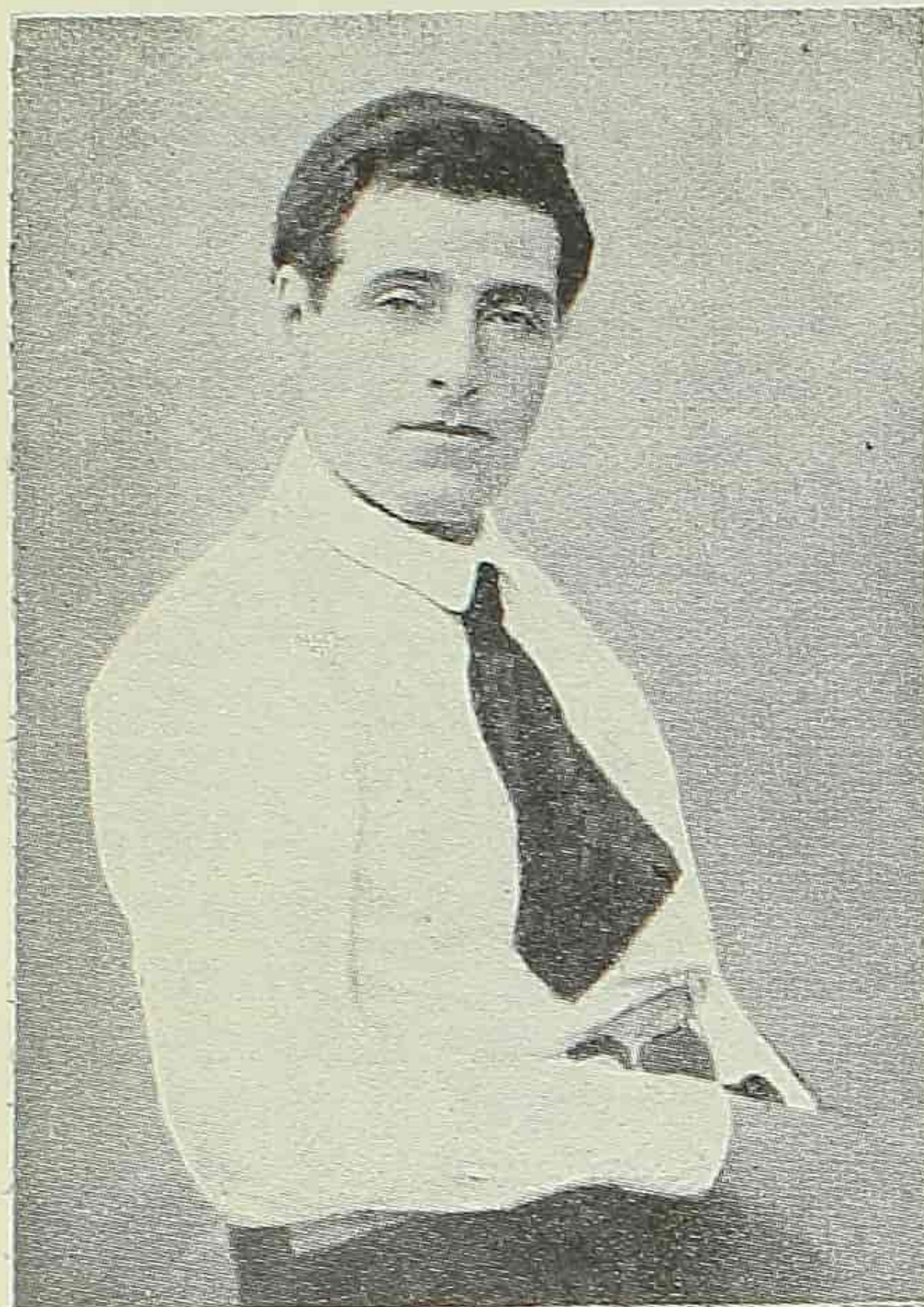
REVIJA ŽIDOVSKJE OMLADINE JUGOSLAVIJE

GOD. III

תרט"ן MART-APRIL 1930

BROJ 6-7

NEHED JICHAK: NAŠ TRUMPELDOR

JOSEF TRUMPELDOR

v j e k. Možda i ova riječ nije adekvatna za nj, za djelatelja. Ali ona je ipak najtačnija — ako se već mora da komentariše, komemoriše. A zašto velimo: č o v j e k? On nije dao svoj život za narodnu sreću herojstva, ni martirija radi. Ni zato da bude protagonista. On ga je dao zbog svoga č o v j e š t v a. Jer je bio toliko dobar, te nije mario za jedan život, ako se radilo o spasu naroda. Ponavljam: jer je bio d o b a r. U tome leži veličina čovjeka. Ne mislim d o b a r feminino ili malograđanski — ali d o b a r čovječje, muževno. Ne »dobar« po mekušavosti za sreću krvnih srodnika najbliže blizine ili po nekoj slabašnoj sentimentalnosti, ali dobar po hrabroj žudnji za srećom, za svijetlom milijuna u narodu. Inače on ne bi pao. Samo ta muževna dobrota, taj etos stvaranja bijaše uslov njegova čina za narodsko dobro.

Opet slavimo jednu obljetnicu Tel Haja. Ovajput desetu. Ne znam hoćemo li imati o ovoj obljetnici štogod da kažemo što bi se da razlikuje od pomena prošlima. Ali pouzdano znadem da je o s j e ć a j ostao isti. Onaj isti osjećaj koji je pokretnike trgnuo u samim danima kad se zbila sama telhajska tragedija — ili da tačnije velim: herojstvo — taj nije izbljedio od distance ni zere. Čudnovato je to — ali divno — i izuzetno: ma kolikogod mi govorili o istoriji našega pokreta, ipak je on za nas od početaka svojih sve drugo više nego istoriski susretaj. Jer: Tel Haj i mnoga ostala herojstva nisu samo istoriske činjenice, one su više. D o ž i v l j a j. I u tome leži vitalnost našega pokreta: da se on ne istorizuje. Ostaje lični doživljaj pokretnika. I dogod će naš pokret moći da se uklanja istorizovanju, biće živ, biće mlad.

Ko je Trumpeldor? Zar heroj, martir, protagonista?? To je premalo. On je č o v j e k.

Gledam sliku toga čistoga mladića. Vedar, nehajan, nasmijan. Valjda je i pao tako. To je simbol našega pokreta koji je mladostni pokret. Ne mogu svi da budu uzori. Ali svi moraju živjeti tako kao da će moći da budu uzori. Što je nama Trumpeldor? U z o r. Još mnogo više. On nama mora da bude o p o m e n a: treba da budete svježi, i čisti i mladi; treba da zaboravite na jedan život, ako se radi o spasu milijuna; treba da budete bezuslovni. Omladina nosi u svojim grudima budućnost naroda. Zato je Trumpeldor — čistoća duše, svježina snage, mladost stvaranja, bezuslovnost volje — od najdragocjenijih putokaza omladini za povratak rodenome narodu na rođenoj grudi.

JOEL ROSENBERGER: KRONIČARSKE BILJEŠKE

T. G. MASARYK

Pred nekoliko dana sav je kulturni svijet proslavio osamdesetu obljetnicu rođenja jednoga duhovno i etički velikoga čovjeka, Tomaša Garriga Masaryka. Historija poznaje čitav niz ljudi koji su, rođeni u sirotinji i bijedi, vlastitom svojom snagom, mučno i pošteno doprli do visokih vrhova karijere — ali današnjica broji vrlo malo slučajeva da takovi ljudi još uvijek stoje na čelu svojega naroda. Za Čehe je jedna od najodličnijih svjedodžbi da se klanjaju poštenju i duhu ovoga borca za istinu, pravdu i bratstvo i da ga stalno stavljaju na vrhovno vođstvo svoje zajednice.

O odnosu Masaryka prema nama čitači su Hanoara našli dovoljno materijala na drugim mjestima, u člancima i edicijama objavljenima povodom Masarykovih proslava. Zato se ovdje ograničujemo na nekoliko iskrenih riječi poklona i srdačnih želja Masaryku, ne šefu jedne republike, nego borcu koji se

lomio u borbi sa svim negativnim u društvu; čovjeku koji se obarao na sve zlo, dolazilo ma s kojegod strane, lučonoši nove vjere i u najtamnijim časovima bijesnoga klanja i najdremnijim danima predratne bezbrižnosti. Poštujemo ga iskreno i želimo njemu i sebi da njegove misli prevale bedeme što se uzdignuše obojadisani tobožnjom istinom i pravdom, puni zla i sebičnosti, pa da nova budućnost ispuni svoja djela njegovim idealima.

* * *

U neizvjesnost zatrovane atmosfere između Arapa i nas velikan savremenoga židovstva i svega ljudstva, Albert Einstein ubacio je plemenitom svojom jednostavnošću i čistim svojim čovječtvom snažan snop svijetlih zraka.

Na članak arapskoga galamdžije, novine »Falastin«, glasila tako zvane »Arap-ske egzekutive«, koji ga je prostački napao, na sve upravo tragikomične i ciničke klevete odgovara jednim jednostavnim pismom uredništvu »Falastina«:

*Cijenjeno uredništvo, u Vašem engleskom izdanju od 19 oktobra objelodanili ste članak »Relativitet i propaganda« koji je pobudio moju pažnju. Hoću da elimini-
niram činjenicu da ste u članku kraj nekih laskavih rekli i dosta nepovoljnih sudova
o meni, a niti Vaše uvredljive primjedbe o karakteru židovskog naroda neću da
shvatim suviše ozbiljno. Nažalost je običaj da narodi kad se svade, protivnika i
nedopušteno pogrđuju.*

*Na prošlost neću da se ovdje osvrćem. Što o tom imam da kažem, rekao sam
u svom pismu na »Manchester Guardian«, s kojim se bavite u Vašem
članku. Ali Vaš članak daje mi povoda da kažem par riječi o budućnosti kako si je
ja zamišljam. Vi sumnjate u moje riječi da Židovi s Arapima Palestine hoće da
žive samo u prijateljskim odnosima. Ko poput mene već decenijima zastupa mišlje-
nje da buduće čovječanstvo treba da se temelji na iskrenoj zajednici naroda i da
treba svladati agresivni nacionalizam, taj i budućnost Palestine može da vidi izgra-
đenu samo u formi prijateljske kooperacije obih tamo udomaćenih naroda. Zato
sam i očekivao da će veliki arapski narod bolje poštivati potrebu židovstva da u
staroj židovskoj domovini osnuje svoju narodnu domaju i da će se zajednički naći
puta i načina da se omogući židovska kolonizacija u zemlji. Uvjeran sam da cijelo
pučanstvo zemlje može da ima koristi od odanog interesa što ga židovstvo imade za
zemlju Palestinu, nesamo u materijalnom pogledu, već i u kulturnom i nacionalnom.
Ujerujem da arapski preporod na cijelom velikom području što ga nastavaju Arapi
može da se koristi židovskim simpatijama. Želio bih da se nađu put i način kako
bismo posve otvoreno i slobodno govorili o toj mogućnosti, jer vjerujem da oba ova
velika semitska naroda koji su svaki na svoj način današnjoj zapadnoj kulturi dali
neprolaznih vrednota, mogu imati veliku zajedničku budućnost i da bi mjesto
neplodnog neprijateljstva i međusobnog nepovjerenja trebali da se potpomažu u
svojim kulturnim i nacionalnim nastojanjima i da traže mogućnost prijateljske
suradnje. Smatram da je dužnost politički neaktivnih ljudi da sudjeluju kod stva-
ranja takove atmosfere.*

*Žalosne događaje u prošlom augustu žalim nesamo stoga, jer se u njima
odrazuje ljudska narav u svojim najnižim formama, već i zato, što su otuđili oba
naroda i na neko vrijeme otešćali međusobno približavanje koje ipak treba da
se ostvari.«*

»Falastin« je našao da ne smije pred tim pismom uzmaknuti, pa je dodao napomene koje su u punoj protivnosti sa činjenicama, a naročito s namjerama i sadržinom Einsteinova pisma. Ali to pismo ipak pokazuje svijetao izlaz. Najvredniji dio Arapa pozdravlja taj korak učenjaka i osuđuje izmotavanje i neargumentovane napadaje »Falastina« nakon toga pisma.

Einstein, velikan nauke, ne zavlači se u izolaciju znanstvenjaka nego ostaje u dodiru s krvavom zbiljom života. Gdjegod je u pitanju ljudsko dostojanstvo i čovječja snošljivost, on je prvi koji će ustati da pomogne dobru. Prvi je pošao u Francusku da utre stazu zbliženja Nijemaca i Francuza. Jednim pismom novini »Manchester Guardian« kritikuje i ispravlja greške engleske javnosti prema nama iza augustovskih događaja. A sad evo ga da pitanje odnosa između Arapa i nas izvede iz ćor-sokaka u svjetlije strane. Ovaj nam pojav jača vjeru u židovstvo, čiji je genij podario i nama i svemu ljudstvu ovakvog čovjeka baš u času kad ga treba nesamo jedan narod i jedna nauka, nego progres dobra u teškim, krvavim vremenima.

Njegov gest koji se odrazuje u pismu »Falastinu« treba prihvatiti kao princip i put za uređenje odnosa između nas i Arapa.

* * *

Dosadašnji rezultati ovogodišnje šekelske akcije ne zadovoljavaju; naročito slabo moraju da se ocijene, kad se uoči da je materijal za nju sa svim, upravo uzornim uputama razaslan u ranoj jeseni 1929 kad se već bilo završilo prikupljanje doprinosa za pripomoć Erecu zbog krvavih događaja. S ovo nekoliko riječi hoćemo da uvedemo svoj apel omladini. Mnogo se govorilo i pisalo o potrebi da naša reakcija na provokatorski napad s neodgovorne arapske strane bude ojačanje rada u Erecu i osnaženje Cionističke organizacije. Keren hajesod i Keren kajemet stvaraju veliku finansijsku osnovku za rad u zemlji, a šekel je manifestacija, stvarna, brojčana osnovka i statističko mjerilo organizovane snage našega pokreta. Nedopustivo je da se šekelska akcija razvuče do nemogućih termina. To bi bilo razvodnjavanje odlučnosti koja treba da karakteriše svaki naš pa i najsitniji rad. Uz šekel se sabire i doprinos za Savez cionista Jugoslavije, tj. za zemaljsku organizaciju koja je čest svjetske organizacije, na kojoj dakle ova posljednja počiva po naravi svoje strukture.

Dužnost je svakoga cioniste, pa i omladinca, da i bez naročitih poziva plati šekel i doprinos Savezu cionista i da se svim silama založi za što hitniju i intenzivniju provedbu akcije u svojem mjestu.

MARTIN BUBER: TRI BESJEDE O ŽIDOVSTVU

3 Obnova židovstva

MARTIN BUBER

Govoreći o obnovi, svijestan sam si da je to važna, upravo smiona riječ koja je u protivnosti s uobičajenim naziranjem našega doba o svijetu i životu, pa se to naziranje ne može da prizna. Djelovanjem tipskih ljudi ovoga doba upravlja pojam evolucije, to jest pojam postepene promjene, koja proizlazi iz skupnog djelovanja mnogih malih uzroka — ili, kako se još običaje reći, pojam poboljšavanja. Ovaj pojam koji — počinju to već spoznavati — i na području prirodnog bivanja može da ima tek relativnu vrijednost, koji je prirodne znanosti doduše uvelike poticao i promicao, na području je duha i volje djelovao vrlo razorno. S onom snagom, kojom je nekoć kalvinizam svalio na ljudske duše osjećaj neuklonive predestinacije, natovariše im sada osjećaj neuklonive evolucije.

Što je herojski život, bezuslovni život u naše doba obamr'o, valja uvelike svesti na taj osjećaj. Nekoć je veliki čovjek čina bio gotov, da svojim djelom promijeni lice zemlje i da bivanju dade žig svojega duha; nije se osjećao podložen uslovima svijeta, jer je stajao u sferi bezuslovnosti onoga Boga, riječ kojega je osjećao u svojim odlukama kao krv u svojim žilama. Ova

se nadčovječanska samosvijest raspala; svijest o Bogu i činu već se u kolijevci ugušila; mogao si tek da se nadaš da ćeš postati eksponentom kakvog sitnog »napretka«; i ko ne bi mogao da žudi ono što je nemoguće, izvršiće samo ono što je i suviše lako moguće. Tako je duševnu silu nadomjestila radnost, a silu požrtvornosti vještina ugovaranja. Pa i čežnju za novim herojskim životom izopačila je ta tendencija vremena; najtragičniji je zacijelo primjer onoga čovjeka u kome je ta čežnja bila jaka kao ni u koga, a koji se ipak nije mogao oteti dogmi evolucije: Fridriha Nietzschea.

Ja dakle znam, da govoreći o obnovi, ostavljam tlo sadašnjosti i stupam na tlo novoga doba koje će doći. Jer pod obnovom nikako ne mislim nešto postupno, nešto, što se sumira iz malih promjena, već nešto iznenadno, golemo, ne mislim nikako nastavljanje i poboljšanje, već obrat i preobrazbu. Da, baš kao što vjerujem da u životu čovjeka pojedinca može da nadode momenat elementarnog preokreta, kriza i potres i obnavljanje korijena do u sve razgranke bitka, upravo tako vjerujem da toga ima i u životu židovstva.

U posljednjega Jezaje govori Gospod: »Hoću da stvorim novo nebo i novu zemlju«, a autor Apokalipse ispovijeda: »Vidio sam novo nebo i novu zemlju.« To nije metafora, već živi doživljaj. Doživljaj je to čovjeka kojemu se obnovila njegova bit, a time i bit svijeta. To je ono isto duhom nadareno tijelo koje je i nekoć bilo i nikoja sila nije zašla u nj, a da nije u njemu već bila; ali od velika potresa njegove su se sile stopile u jedinstvo, a nema moći koja bi bila ravna prasili jednovitosti. To je baš ono u što vjerujem za židovstvo: ne tek pomladivanje ili novooživljavanje, već istinita i potpuna obnova.

I ako je ideja obnove u tom apsolutnom smislu u naše doba ostala uglavnom strana duhovima koji su zabrinuti za dalji opstanak židovstva, oni su ipak spoznali da živimo u času najviše napetosti i konačne odluke, u času s dvostrukim licem, jednim koje gleda prema smrti, a drugim koje gleda prema životu i da se židovstvo ne može više održati tek samim nastavljanjem, nego da treba zahvaćati i preobražavati, liječiti i rješavati. Ali držeći se duha vremena misle, da je ono relativna, to jest postepena i djelomična obnova, ono što treba i što je moguće. Ne mogu bolje da razložim smisao što ga pridajem riječi obnova, nego da prikažem što ti muževi i po njima reprezentirane duševne struje pod njome razumijevaju.

Uglavnome dva su tude osnovna shvaćanja; a bit o b n o v e gledaju na različite načine, jer i bit ž i d o v s t v a gledaju različito: prvo smatra židovstvo konfesionalnom, a drugo nacionalnom zajednicom. Oba ću razložiti ne po nazorima njegovih prosječnih, nego po nazorima njegovih najviših i vodilačkih predstavnika. Što se tiče prvog shvaćanja nije to lako razložiti, jer između onih koji ga ispovijedaju nisam našao duha koji bi uistinu bio samostalan i nadmoćan; odabraću jednoga od najboljih, Moritza Lazarusa. Nasuprot se za drugo nadaje reprezentativna ličnost, a ta je novojevrejski mislilac Ahad Haam.

Lazarus, razuman i ljubezan popularni filozof, dolazi za nas ovdje već stoga osobito u obzir, jer je nedavno iz njegove ostavštine izdan mali spis: »Obnova židovstva«. S nekim neobičnim osjećajem iščekivanja čitao sam ove riječi na napisnome listu koje su, ima tome više godina, mirovale u mojim mislima kao neka tamna još neotkrivena svetinja. I činilo se u prvi čas da se moje očekivanje neće razočarati. Na jednoj od prvih stranica stajala je riječ koja me pogodila u srce. Tu se kaže da je cilj »nanovo oživjeti, zaista uvesti proročko židovstvo«. Veličina me je toga cilja potresla. »Zaista uvesti proročko židovstvo!« Ta što je proročko židovstvo i bilo drugo negoli zahtijevanje da se živi b e z u s l o v n i m načinom? Ne da se Bogu služi ispoviješću, korisnim svrhama sitnoga života, ne da se u mislima ide dokraja, a u djelima

zastane na pô puta, nego da budeš čitav svakoga časa i u svima stvarima, pa da osjećanje Boga u svako doba o s t v a r i š, eda bi se, kako veli Amos, pravednost očitovala kao snažna rijeka! Nikad se u povijesti čovječanstva tako moćnim glasom nije objavilo geslo »sve ili ništa«. A to da se sad ispuni! Da budnemo napokon Židovi kakve su zahtijevali proroci, to jest: b e z u s l o v n i ljudi! Da se oslobodimo od jagme za dnevnim svrhama modernoga društva i da stanemo stvarati istinu iz svoga života! Neka se oni polovični, tromi, požudni svejednako i dalje nazivaju Židovima, ali b i ć e to jedino oni kojima je ozbiljno do toga da uvedu proročko židovstvo! Dä, to mora da vodi do obnove židovstva — i do obnovljenja čovječanstva! — Ali čitao sam dalje, i moj se san rasplinuo. Ah, što se tu dalje propovijeda, bilo je nešto posve, posve drugo. Ovo »novooživljavanje proročkoga židovstva«, bilo je uglavnome samo židovska varijanta onoga što je Luther razumijevao pod novooživljavanjem evandeoskog hrišćanstva. Racionalizovanje vjerovanja, pojednostavnjivanje dogme, ublaženje ceremonijalnog zakona — to je bilo sve. Negacija, sušta negacija! Ne, bilo je nepravdo uvesti Lutherovo ime za poredbu — Lutherova koncepcija evandeoskoga života bila je kud i kamo stvaralačkija. Ovo ovdje nije bila reformacija, bila je samo reforma — nije bilo preobražavanje, nego samo olakšanje — ne obnova židovstva, već nastavak njegov u lakšem, elegantnijem, evropskijem, salonskijem obliku. Zaista, tisuću puta volijem one tmurne i trome ljude koji bezazlena srca dan na dan neskraćeno vrše ono što osjećaju kao zapovijed svoga Boga, Boga svojih otaca! Kako se taj slabašni program mogao prozvati novooživljavanjem proročkoga židovstva? Istina, proroci su govorili o ništetnosti svih ceremonija, ali ne zato da olakšaju religiozni život, već da ga oteščaju, da ga učine istinskim i potpunim, da proglase svetost č i n a. Zahtijevajmo nešto drugo, a ne takozvanu »pročišćenu religiju«, zahtijevajmo djelo čisto i bezuslovno, samo tada ćemo smjeti da se pozovemo na proroke Jisraela!

Posve drukčiji, neusporedivo dublji i istinitiji svijet otkrivaju nam misli Ahada Haama. U njima je zaista nešto od duha proročkoga židovstva, iako ne u njegovu iskonskome žaru i ekstatičnoj snazi, nego prožimano talmudskom problematikom i majmonidskom apstrakcijom, ali po istinitosti unutarnjeg gledanja i po bezobzirnosti zahtijevanja opominje na baštinu proroštva. Ipak se ni tu ne može naći ideja a p o s l u t n e obnove židovstva. Ahađ Haam očekuje obnovu od stvorenja duševnog centra židovstva u Palestini. Mnogo se o tome govorilo da se takav centar na može stvoriti bez osnovice gospodarske naseobine i doista, kolonija kakvagod bila, može se izgraditi samo na osnovici prirodnih uslova bitka, drukčije će da ostane umjetna tvorevina koja se ne bi mogla trajno opirati neprestanim nasrtajima spoljašnjega svijeta kojim upravljaju određene svrhe. Ali nije to ono što je ovdje bitno. Kakogod se razvila, zacijelo bi židovska naseobina u Palestini značila nešto veliko, nešto čemu u povijesti gotovo nema primjera: mogućnost da se obrazuje jezgra zdravog židovskog življa koji bi tečajem generacija svakako stvarao i kulturne vrednote. Vjerojatno bi ona uticala i na židovsku dijasporu jačajući je i držeći je na okupu. Ali obnovljenje židovstva u apsolutnom smislu ne bi mogla da obezbijedi; a centar židovskoga naroda samo će onda postati i centrom židovstva, ako se ne bude stvorio u svrhu obnove, nego k a o p o s l j e d a k obnove i p o njoj. Duševni centar može da promiče znanstveni rad, može čak i ideje — iako ne stvarati, a ono bar širiti i propagovati, mogao bi možda čak da postane i socijalnim uzorom; ali ono od čega jedino očekujem ono apsolutno, obrat i preobrazbu, preobrat svih elemenata, neće moći da izvede. Štoviše, gotovo mi se čini da su za onaj potres iz temelja koji mora da se desi prije njega, plod-

nije tlo: silna raskidanost, neobuzdano očajanje, beskonačno čeznuće, patetski kaos mnogih današnjih Židova, nego normalan i smiren bitak naseljenika u rodnoj zemlji.

Ali da se shvati što bi jedino moglo proizvesti onaj preobrat o kojemu govorim, treba se sjetiti što je ono židovstvo za čijom obnovom težimo. Promatramo li ga kao konfesiju, dotakli smo se samo najgrublje zbiljnosti organizacionoga oblika; prodrli smo do dublje zbilje nazvavši ga narodnošću; ali valja gledati još dublje da se spozna njegovo najunutarnije biće. Židovstvo je duhovni proces koji se dokumentirao u unutarnjoj povijesti židovskoga naroda i djelima velikih Židova. Preuzak se pojam dobiva o njemu, ako ga identifikujemo sa židovskom naukom o jednovitosti i s proroštvom kako to čine, svaki na svoj način, i Lazarus i Ahad Haam. Židovska je nauka o jednovitosti samo jedan element, a proroštvo samo jedan stadij velikoga duhovnoga procesa koji se zove židovstvo. Samo onaj koji shvaća taj proces u svojoj njegovoj veličini, u obilju njegovih elemenata i u mnogim, različitim preobražajima u kojima se očitovao u povijesti, može da razumije značenje onoga što ovdje nazivam obnovom.

Duhovni se proces židovstva vrši u povijesti kao težnja za sve savršenijim ostvarivanjem triju između sebe suvislih ideja: ideje jedinstva, ideje čina i ideje budućnosti. Kad govorim o idejama, ne mislim, razumije se, apstraktne pojmove, nego prirodne tendencije narodnog karaktera koje se očituju tako velikom snagom i tako velikom ustrajnošću, te proizvode kompleks duhovnih djela i vrednota koji se može nazvati apsolutnim životom naroda. Svaki narod s jakim i specifičnim osobinama ima takve naročite tendencije i takav svijet svojih naročitih djela i vrednota koji su one stvorile, pa tako živi dvaput, jedanput prolazno i relativno u nizu zemaljskih dana, nastajnih i prolaznih koljena, drugiput — u isto doba — trajno i apsolutno u svijetu ljudskoga duha koji putuje i traži. Dok se u jednomu, u relativnomu životu, sve ukazuje kao slučajno, a često kao besmisleno, to se u drugome, apsolutnome životu, očituju, sve jedna za drugom, velike svijetle linije smisla i potrebe. Relativni život ostaje svojina narodne svijesti, apsolutni ulazi neposredno ili posredno u svijest čovječanstva. A između narodâ nema nijednoga kod kojega bi ovo konstantno stvaranje apsolutnoga života, ovaj duhovni proces narodnosti bio tako vidljiv i jasan kao što je kod židovskoga. U relativnome životu židovskoga naroda i u onome što se obično zove njegovom poviješću, i u svakidašnjici njegove sadašnjosti, vrve svrhe, žurba, jagma, patnje; ali iz svega se toga ispoljuju ciljevi, sjajni i golemi i ispisuju svoje nerazorive znakove na nebo vječnosti. A pogledu koji progledava kroz relativni život pogleda u apsolutni biva očito da je sav metež u relativnome životu služio samo tome, da iz njega nastane apsolutni život, pa da je zapravo ovaj zbilja, a onaj samo šarena, mnogolika prolazna prividnost. To se vidi u židovstvu tako jasno i nedvoumno kao nigdje drugdje, baš sam zato smio da nazovem židovstvo duhovnim procesom.

Ovaj se proces, kako već rekoh, zbiva kao težnja za ostvarenjem triju ideja ili tendencija koje su među sobom suvisle, koje su, štoviše, u karakteru naroda nešto jedinstveno, pa se samo prikazivanja radi moraju razlučiti, jer u povijesti prevladava sad jedna, sad druga. Težnja za njihovim ostvarenjem nije nipošto postojana i jednolika struja, već se sveudilj oslabljuje odvodnicama, suša je slabi, sad postaje plića u širokoj ravnici bez prepona sad se opet vere kroz tjesnace divljih pećina i lemi o tisuću zapreka. Duhovni proces židovstva biva u formi duhovne borbe, unutarnje borbe za čisto izvršenje narodnih tendencija, borbe koja se sveudilj obnavlja. Razlog je toj borbi, što,

jednako kao i u životu pojedinca čovjeka odlučne vrline nisu ništa drugo nego oblikovane, u drugi pravac svedene, do idealiteta uzdignute strasti — i u životu naroda odlične ideje jednako nisu ništa drugo nego narodni nagoni uzdignuti u duhovne i stvaralačke visove. Pa kao što se u životu pojedinca čovjeka strasti odupiru oblikovanju i svadanju u drugi pravac, kao što provaljuju u okrug kreposti i sprečavaju je, da se čista ispunjava, tako se opiru i narodni nagoni tome da budnu duhovniji, pa smetaju da se čista ispunjava, to jest da se uzvisi u apsolutni život naroda. Tako se bore ideje u neku ruku same za se, za svoje oslobođenje iz tjesnoće narodnih nagona za to, da osamostalne i da se izvrše. Pokušaću da to razložim letimično na trima idejama židovstva — jednovitosti, djelu, budućnosti —, ali pri tome mogu da izaberem od stadija duhovne borbe samo neke, osobito značajne.

Osnov je ideji i tendenciji jedinstva u narodnom karakteru taj što Židov odvajkada bolje vidi vezu pojava negoli pojedine pojave same. Jače zapazaju šumu nego drveće, more jače nego val, općinu jače nego čovjeka. Stoga u njemu ima više raspoloženja nego slikâ, a to ga i nagoni, da obilje stvari vezuje pojmom prije nego je sve to obilje proživio. Ali ne zastaje kod pojma; teži da uznapreduje do viših jedinstava, do jednog najvišeg koje je svih pojmova i nosilac i kruna, osnovka i svod, kao neki pojam pojmova, vežući ih u jedno, kako su se u njima u jedno vezale pojave. Ali ima u Židova drugo, dublje vrelo tendencije za jednovitošću: to je ono o kojemu sam već jednom govorio: njegova čežnja da se iz svoje unutarnje razdvojenosti izbavi i uzvine u apsolutnu jednovitost. Oba se vrela slijevaju u ideju prorokâ o Bogu. Nastaje ideja transcendentne jednovitosti: ideja o Bogu koji stvara svijet, vlada svijetom, ljubi svijet. Sav patos prorokâ, najsilniji patos povijesti čovječanstva, služi ovoj ideji. Ali to je jedan vrhunac duhovnog procesa. Spoljašnje vrelo biva jače od unutarnjega, vezivanje pojmova jače od vezivanja čeznuća. Ideja se suzuje i gubi boju sve dotle, da iz živoga Boga nastaje beživotna shema koja karakterizuje gospodovanje kasnoga svećeništva i nastajnoga rabinizma. Ali tendencija za jedinstvom ne da se maknuti. Borba između sheme i čeznuća talasa se bez prestanka; prolazno se ta borba izmiruje u nazorima Filonovim, iznova se raspaljuje između majstora Talmuda, prožima pokret prahrišćanstva, ispunja ekskurze Midrašâ i duša je Kabale. Ali u toj se borbi preobražava samo biće ideje o jednovitosti. Bog se priklanja svijetu; dolaze rojevi njegovih emanacija, Sefirot da ga spoje s njime; njegova glorijska, Šehina, silazi do svijeta, da uza nj stanuje; u dušu čovjekovu padaju iskre božanstva. Iz transcendentnog jedinstva biva imanentno: jedinstvo Boga koji svijet prožima, oživljava ga. Boga koji je sam svijet: deus sive natura. To je Bog Baruha Spinoze. Opet je dostignut jedan vrhunac duhovnoga procesa, našla se sinteza između vezivanja pojmova i vezivanja čeznuća. Ali opet počinje silaženje, opet se talasa borba. Začas se uzdiže živa tendencija jednovitosti još jednom u hasidizmu, a onda sustaje pokret, sustaje borba; počinje neplodno doba, počinje naše doba. Gdje li su ostale sile koje su pokretale borbom? Gdje li je ostala ideja koja se borila? Pijesak je pustinje oko naših nogu; poput pustinjskoga plemena putujemo, a ne znamo kuda. Ali naše čeznuće nije mrtvo. Diže glavu i više u pustinju za onim, za čime teži, više kako je jednoć zvao u pustinji Židov Johanan u ono doba koje je bilo kakvo je naše: za obnovom.

Druga je ideja židovstva ideja o činu. Osnov je njezin u narodnom karakteru, u tome, što je Židov više motorno, negoli senzorno udešen: njegov motorni sustav radi intenzivnije od njegova čutilnog sistema, u svome djelovanju očituje više supstancije i više osobnosti nego u svome opažanju, a njegovu je životu važnije ono što postizava nego ono što mu se dešava. Zato ima na pr.

sva umjetnost u Židova toliko pokreta, zato je ona samostalija u izričaju, nego li u smislu. A zato mu i jest kod čovjeka važniji čin od doživljaja. Tako već u pradavno doba nije u središtu židovskoga religioziteta bila vjera nego čin. Zacijelo se uopće može smatrati fundamentalnom razlikom između Orijenta i Okcidenta ovo: Orijentalcu je čin, Okcidentalcu vjera odlučna veza između čovjeka i Boga. Ova se razlika istakla osobito snažno kod Židova. U svim knjigama Biblije vrlo se malo govori o vjeri, a to više o vršenju. Ali ne valja misliti da se pod time misli neduhovna svetost djela ili ceremonija bez smisla; štoviše, svako se djelo, i najneznatnije i na oko najravnodušnije upravljalo na ovaj ili onaj način prema Božanstvu, a kasnije riječ »Svako djelo tvoje budi za ime Boga« vrijedi već ovdje u osobito pregnantnom smislu. U vrijeme najnaivnijega odnosa prema Bogu značili su naloženi čini tajanstvenu, magičnu vezu s njime; tako bijaše žrtvovanje životinja simboličnom naknadom žrtvovanja rođenoga života, plamen su oltara osjećali kao poslanika duše k nebu. Ali vršenje djela gubi svoj smisao, a ipak traži zapovijest i dalje ono što je postalo besmisleno, jer je Bog, kako veli Johanan ben Zakaj, dao zakon, stvorio odluku. Tako iz religioznosti djela nastaje ceremonijski zakon. Protiv toga se skrućivanja buni tendencija za činom, odvaja se i tvori one životne zajednice koje teže da namjesto zakonâ što su postali isprazni i opet vrše živo djelo koje veže s Bogom. Prva nama poznata zajednica biće da su bili oni u knjizi Jeremijinoj spomenuti Rehabiti kojih su ideje i organizaciju redaktori Kanona, vjerni zakonu, čini se namjerice krivo tumačili. Od njih je jamačno vodila neprekidna tradicija do Esena čije pradavne predaje posvjedočuju povjesničari. Na tome je putu porasla tendencija za činom, ideja je o djelu bivala sve čistija, nazor o vezi s Bogom sve to zamašniji i svetiji. Ali u isto je doba bivao ceremonijalni zakon sve to ukočeniji i sve to dalji životu. Tada se desilo da je pokret iz odvojenih životnih zajednica zašao u narod, te je ovdje rasplamtio onu duševnu revoluciju koja se danas krivo i netačno naziva prahrišćanstvom; mogla bi se s mnogo većim pravom zvati pražidovstvom, dakako u drugome a ne u istoriskome smislu, jer imade sa židovstvom mnogo više zajedničko nego s onim što se danas naziva hrišćanstvom. Značajna je pojava psihologije galuta, da smo samo zato, jer se tomu pokretu pridružio samo spolja hrišćanski sinkretizam, ne poprimivši njegova bića, proževši ga štaviše tuđim elementima u tolikoj mjeri, da od njega samoga nije mnogošto preostalo, da smo mi, velim, samo zato dopustili, pače sami najžešće što se može tomu doprinijeli, da se ovaj zamašni ostsjek naše duševne povijesti iz nje istrkao. Ono što u počecima hrišćanstva nije bilo eklektično, što je u njima bilo stvaralačko, to je bilo nas kroz židovstvo. Bila je židovska zemlja, u kojoj se rasplamtela ova duševna revolucija; bile su prastare židovske životne zajednice, iz kojih se bila prenula; bili su židovski muževi koji su je u naredu raznosili; kojima su govorili, to je bio — kako se neprestano objavljuje — židovski narod i nikoji drugi; a što su navještali, to je bila sama obnova religioznosti čina u židovstvu. Tek u zapadnjačkome sinkretističnome hrišćanstvu postala je vjera bliska Okcidentalcu, glavnom stvari; u središtu je prahrišćanstva čin. A što je bila sadržina težnje za činom, za to daje posve očito svjedočanstvo onaj dio Evandjelja koji je jedan od najoriginalnijih i koji najpouzdanije odaje stvaralačku ličnost, Mat. 5, u prvom poglavlju besjede na gori. »Nemojte misliti da sam došao eda razriješim zakon i proroke: nisam došao da razrešujem, nego da izvršujem«; a što se time misli proizlazi iz daljih uporedenja stare i nove nauke: da nova i neće da bude nova, nego stara, shvaćena u apsolutnome smislu; da hoće da vrati činu opet slobodu i svetost, namijenjenu mu od iskona, koju je okrnjilo i zasjenilo pusto gospodstvo ceremonijalnoga zakona, da izbavi i uzdigne čin

iz uzina ritusa, koji postadoše besmisleni, do svetosti djelotvorne veze s Bogom, do religioznosti čina. A da se ukloni svaki nespozumak stoji u Mat. 5 dalje: »Jer doista vam kažem: dok ne prestane biti nebo i zemlja, neće prestati da traje ni najsitnije slovo, ni mrva od zakona, dok se sve ne z b u d e«; to će reći: dok se ne ispuni nauka bezuslovnosti u svoj čistoći, sa svom silom duše, dok se svijet apsolutnim djelom ne posveti i ne budne pun Boga. Prahrišćanstvo nauča, što su naučali i proroci: bezuslovnost čina. Jer nikad nije jednoj velikoj religioznosti bilo stalo do onoga što se radi, nego jedino do toga da li se radi ljudsko uslovno ili Božansko bezuslovno. A ovo poglavlje, ova prabesjeda na gori, svršava riječima koje značajno variraju jednu riječ III knjige Mojsijine: »Zato budite potpuni kao što je potpun vaš otac na nebu«. Nisu li sve ove riječi, nije li prije svega ova riječ »kao što« ž i d o v s k o ispovijedanje u najdubljem smislu? I ne možemo li odgovoriti onima koji nam u posljednje vrijeme preporučuju da se »stavimo u svezu« s hrišćanstvom: Što je u hrišćanstvu stvaralačko, nije hrišćanstvo, nego židovstvo i s time ne trebamo da se stavimo u svezu, već trebamo samo da to spoznamo u sebi, da uzmemo u posjed, jer to nosimo u sebi i ne možemo da ispane iz nas; a ono što u hrišćanstvu nije židovstvo, to je nestvaralačko, sastavljeno iz tisuća obreda i dogma, — a s time — to velimo kao Židovi i kao ljudi ne ćemo da se stavimo u svezu. Dakako, to smijemo da odgovorimo samo onda, ako prevladamo praznovjerni strah koji nas obuzima pred nazarenskim pokretom, te ga uvrstimo onamo kako spada: u duševnu povijest židovstva.

Taj pokret koji u apsolutnome životu židovskoga naroda ima tako veliko znamenovanje ostao je dođuše u relativnom njegovu životu tek epizoda koja nije mogla da zaustavi sveudiljno skrućivanje zakona. Ali borba za ideju čina nije jenjala; u neprestano novim oblicima ispunja tisućljeća; bila je dijalektična i duboka, otvorena i skrivena; govorila je u učionama jezikom pilpula, a u domovima jezikom žena; bila je velika u izopćenih heretika, malena u sitnim smjelostima geta; i tako se bila i buktjela je tako oko okrunjenog mrtvog trupla zakona dok i opet nije došao pokret koji je zasegao u dno dubine istine i pokrenuo dno nutrine naroda: hasidizam. Izvorni se hasidizam — koji s današnjim ima gotovo jednako malo zajedničko kao prahrišćanstvo sa crkvom — može samo onda razumjeti, kada se spozna da je on obnova ideje o činu. U činu mu se očituje pravi smisao života. Ovdje se očituje još jasnije i dublje nego u prahrišćanstvu da mu nije do toga što se čini, nego s v a k o djelo koje se zbiva u raspoloženju punom svetosti to znači: u intenciji prema Božanskome put je do srca svijeta. Nema ništa što bi bilo zlo samo po sebi; svaka strast može da postane krepost, svaki nagon »odvažnim pothvatom za Boga.« Ne odlučuje materija djelovanja, nego tek njegova posveta. S v a k o je djelovanje sveto, ako je upravljeno na spas. Duša činioca sama određuje biće njegova djela. Time je tek djelo uistinu postalo životnim centrom religioznosti. A ujedno se sudbina svijeta daje u ruke činiočeve. Činom koji je posvećen po svojoj intenciji oslobađaju se pale božanske iskre, u stvarima i bićima razasute. zalutale duše, a činilac kad to čini radi za spasenje svijeta. Da, radi za spasenje samoga Boga, jer najvišom sabranošću i napetošću čina može da prognanu veličajnost Božju za milostivo vrijeme jednoga neomjeriva trenu primakne njenu izvoru da je pusti ući u nj. Tako je ovdje djelu dano obilje moći i uzvišenosti, kojoj ravne, naravno sasvim druge vrste, djelo ima samo još u staroindiskoj religioznosti gdje onaj koji se sabrao u intenciji čini, da zadrhće svijet bogova, svijet Brahme. Slobodno djelo može sad da se isprsi pred zakonom — da se poslužim riječi »prahrišćanstva« — kao savršeni zakon slobode. Zato je hasidizmu čovjekova krajnja svrha ova: da sam postane zakonom, Torom. Tako

ni hasidizam, kao ni prahrišćanstvo, nije htio da makne zakon, nego da ga ispuni, to će reći, da ga uzdigne iz uslovnosti u безусловnost i da ga obrati iz ukočenosti formule u struju neposrednosti. Nije bio kadar to da postigne, jer se već u svojim počecima stao da raspada i izrađa iz razloga koji se nemaju ovdje da objasne. U apsolutnome životu židovskoga naroda znači on najviši dosele trijumf ideje o činu; u relativnom njegovu životu i on je ostao epizodom. Iza njega je došlo propadanje u kom je borba između zakona i djela dostigla svoje najdublje stanje; mislim ono bezidejno i isprazno čarkanje između ortodoksa i reformera. Najgorča je doista ironija naše sudbine da reformeri smiju da istupaju u ovo doba kao nosioci borbe za ideju o činu i za proročko židovstvo. Hoćemo li da i opet imamo veliko židovstvo, moramo da borbi za ideju o činu vratimo njezinu veličinu. Ako danas opet ima ljudi koji sav ponos i svu veličajnost židovstva doživljuju u svojoj duši, oni moraju ići za tim da se težnja narodnoga duha za djelom obnovi, te da joj se dade nov lik prema našem rodenom novom osjećanju svijeta.

Treća je tendencija židovstva ideja o b u d u ć n o s t i. Ona se u narodnom karakteru osniva u tome, što je osjećaj za vrijeme u Židova razvijen kud i kamo jače, nego li njegov osjećaj za prostor: slikovna epiteta Biblije — u protivnosti na pr. s homerskim — ne govore o obliku i boji, nego o zvuku i gibanju, najadekvatniji je umjetnički oblik izražavanja u Židova specifična vremenska umjetnost, glazba, a suvislost generacija njemu je snažniji životni princip nego uživanje sadašnjosti. Njegova svijest o narodnosti i njegova svijest o Bogu uglavnome crpu svoju snagu iz istoriskoga pamćenja i iz istoriske nade, a nada je ovdje zapravo pozitivni i gradilački elemenat. A kako svaka od te tri tendencije ima svoju vulgarnu i svoju uzvišenu stranu, kako je tendencija za činom vodila do panritualizma bez duše i do svete volje za безусловnost, tako je i sa tendencijom budućnosti: ona nagoni Židova s jedne strane u vrevu svrha i podjaruje njegovu želju za privredom koja, istina, ne ide za sopstvenom udobnošću, već za srećom nastajne generacije, nastajne generacije, kojoj je opet, prije no je dospjela da zadobije svijest o sebi, već namijenjena zadaća, da se stara za dalnju, tako da se sva realnost bitka rasplinjuje u brizi za budućnost; a s druge strane budi ova tendencija u Židovu mesijanstvo, ideju o apsolutnoj budućnosti, koja je oprečna svoj realnosti prošlosti i sadašnjosti kao pravi i savršeni život. Mesijanstvo je najdublja originalna ideja židovstva. Zamislimo: Židov je smislio, da u budućnosti, u vječno pradaleskoj, vječno prabliskoj sferi što no izmiče i ostaje poput horizonta, u carstvu budućnosti u koje se usuđuju da zalaze samo titravi, zaigrani, prolazni snovi, sazda kuću za čovječanstvo, kuću istinskoga života. Štogaod se inače raznih čežnja, nada, želja u narodima plelo oko osjećaja budućnosti, sve je to bilo relativno: moglo je da dođe tako, uskoro, daleko, moglo je da dođe i drukčije — željelo se, sanjalo se, da će doći, ali ko bi znao, hoće li doći, ko se usudio da vjeruje u to kad je hladni, jasni dan svijetlio kroz prozore? A tu je to bilo nešto posve drugo; tu nije moglo da dođe, nego je moralo da dođe, za to je bio jamac svaki tren i krv je bila jamac i Božje je srce bilo jamac; a kad će doći, to nije imalo da bude uskoro, a ni daleko, već ima da bude u konačno vrijeme u ponoći vremena, na koncu dnevâ: u apsolutnoj budućnosti. A to što je imalo doći bilo je doduše često nešto relativno, oslobođenje ispaćenog naroda i njegovo okupljanje oko Božje svetinje, ali na vršcima visova bijaše to apsolutnost, izbavljenje ljudskoga duha i spasenje svijeta i tude se relativno osjećalo kao sredstvo do onoga apsolutnoga. Tu se prvi puta svom silom objavila apsolutnost kao cilj, kao cilj, koji ima da se ostvari u čovječanstvu i po njemu. A zajedno je mesijanstvo stvorilo obim drugim tendencijama židovstva, ideji o jedinstvu i ideji o

činu, tako reći tlo njihova konačnoga i savršenoga ostvarenja. Ali kako se o te ideje tako se i o mesijanstvo vodila neprestana borba; i često nalazimo u isto doba najuzvišeniju koncepciju mesijanskoga ideala pored najvulgarnijih predodžbi o ugodi koje će doći. Tako se u mesijanskim pokretima isprepliće najsvetije s najprofanijim, volja za budućnost i neobuzdanost, ljubav prema Bogu i pohotna radoznalost. I ovdje se opiru nagoni puka spiritualizovanju i mute čistoću izvršenja. — Valja napomenuti da je i prahrišćanstvom upravljala misao apsolutne budućnosti, »konca dana«, izbavljenja svijeta, koje se još nije izvršilo, već treba da se tek zbudne; i ovdje se raspirila borba, borba između mesijanskog ideala i prenošenja mesijanskih predodžbi na osobu vođe i majstora. — I još ima jedan znatni fenomen, koji je — jednako kao filozofija Spinozina na području ideje o jedinstvu — dođuše svojina apsolutnoga života židovstva, ali strši iznad njegova relativnog života, pa stoga nije prodro u narodnu svijest, a koji zahtijeva da se naš pogled zaustavi na njemu. Mislim socijalizam. Moderni socijalizam imade dva psihologiska vrela: jedno je kritično gledanje u bit zajedničarskog života ljudi, u bit zajednice i društva, drugo je težnja za čistijim, ljepšim, istinskim, za čistim, lijepim, istinskim zajedničarskim životom, za zajednicom ljudi, sazdanom na ljubavi, na uzajamnome razumijevanju i na uzajamnoj pomoći. Onome prvome vrelu, iako možda nije izvor, a ono je ipak snaga proizašla iz zapadnjačke mudrosti; Platon je majstor čiji lik se diže nad prvim bujanjem njegove vode. Drugo vrelo izvire iz židovstva i židovstvo mu je davalo sveudilj novih pritoka. Proroci su bili prvi koji su objavili nauku; Eseni su bili prva zajednica koja je nastojala da bezuslovno po njoj živi. Težnja, u gdje koje doba očita, u gdje koje potamnjena, ipak nije nikad ugasla. A kad su Židovi izašli iz geta i zašli u život narodâ, slila su se oba vrela u njima u nauku i u apokalipsu modernoga socijalizma. Ovaj je moderni socijalizam umaljivanje, stješnjavanje, vremensko omeđavanje mesijanskog ideala, iako njime upravlja i nijeti ista snaga, ideja budućnosti. Ideja budućnosti uzdignuće se nada nj opet u beskonačnost, u apsolutnost. Kakav će biti njezin budući oblik, možemo tek da naslućujemo, ali sama ta slutnja je znak, da i ta ideja židovstva živi dalje nijemim, podzemnim životom i da čeka na svoj dan, na dan obnove.

Sad tek možemo da zadobijemo pregled o tome što znači obnova židovstva. Prekinut je veliki duhovni proces, kojemu sam osnovne linije razložio. Ne će li židovstvo dalje da živi prividnim životom, hoće li da uskrsne u istinski život, onda njegov duh mora ga se obnovi, mora njegov duševni proces iznova da započne. Istinski je život židovstva kao i istinski život svakog stvaralačkog naroda onaj koji sam nazvao apsolutnim; samo je on kadar da stvori narodnu svijest koja neće biti agresivna ili defenzivna, već pozitivna, svijest o besmrtnoj supstanciji naroda. U sadašnjosti poznaje židovski narod samo relativni život; mora da se opet domogne apsolutnoga, mora da se domogne živoga židovstva.

U jednoj se hasidskoj legendi pripovijeda kako jedan prestavljeni duh putuje u vječnost od kapije do kapije i od vojske do vojske. Ali odjednom stane, ne može dalje. Ugleda pred sobom starca čovjeka koji ga upita: »Zašto stojiš ovdje?« Odgovori: »Ne mogu dalje.« Nato će starac: »Nije to dobro. Jer ustaviš li se ovdje i ne ideš li dalje i dalje, možeš, da izgubiš život duha i da ostaneš na ovome mjestu kao nijemi kamen.« To je opasnost koja prijete židovskome narodu: da bi mogao izgubiti život duha. Nemojmo se obmanjivati tješeći se time da se pozivamo na procvat novožidovske književnosti i na one druge vrednote koje običajem nazivati riječju u kojoj je više nade nego iskustva, riječju: »židovskom renesansom«. Tako sam često upućivao na

ove početke, te se ne bojim da će me se krivo shvatiti kad kažem da sve to još nipošto ne znači obnovu židovstva. Ona mora da se krene dubljim slojevima, dnom narodnoga duha, ondje gdje su se nekad rodile velike tendencije židovstva, gdje su oko nje gorjeli plameni velike duševne borbe i gdje su se iz žeravice u čistoj snazi, obuhvatajući sav svijet, izdigle tri silne pojave: Jahve, jednoviti Bog, Mašijah, nosilac budućnosti, i Jisrael, čovjek, koji se bori za svoj čin. Borba oko izvršavanja mora da iznova počne.

Ali to nije dovoljno. Jer sad znamo što je najdublja bolest, najbezdanija zla kob iskorijenjenoga židovskoga naroda: da se njegov apsolutni i njegov relativni život razilaze, da upravo relativni život nimalo ili gotovo nimalo ne zamjećuje ono što je za apsolutni život bilo vrhunac i vječno ili mu je to u najboljem slučaju epizodom koju će doskora zaboraviti. Zato mora obnova da znači i ovo: da borba oko izvršenja zahvati sav narod, da ideje proniknu zbilju dana, da duh uniđe u život! Tek onda kad se bude židovstvo opet ispružilo poput jedne ruke, spopalo svakog Židova za kosu njegove glave, te ga ponijelo poput oluje između neba i zemlje put Jerusolima kako je ono nekoć u zemlji Kaldejaca ruka Gospoda ponijela svećenika Jeheskiela ben Buzi, tad će tek židovski narod biti zrio da sebi izgradi novu sudbinu ondje gdje se nekoć stara slomila. Građa se mora, pače mora već sada skupljati, ali kuća će se moći tek onda da sagradi kad narod i opet postane graditeljem.

A nije dosta da se obnove pojedine ideje, ova ili ona, ili ova pored one. Jer nikakvo polovično djelo ne može da obnovi židovstva, nego samo potpuno i ujedinjeno djelo. A jer to znamo, mi, koji smo se podigli da spoznamo smisao vremenâ, jer to znamo, smijemo da kažemo, što slutimo i osjećamo da je sadržina obnove židovstva: stvaralačka sinteza triju ideja židovstva, prema osjećaju budućega čovjeka koji će on svijet osjećati.

Rekao sam već da ove ideje nisu nešto apstraktno, ukočeno i gotovo, nego da su nasuprot prirodne tendencije narodnoga duha koje teže za sve to čistijim izričajem, za sve to podesnijim oblikom, za sve to potpunijim ispunjenjem. One mogu i moraju da nađu novi izričaj, novi oblik i novo ispunjenje, stapajući se u novom osjećanju svijeta.

U novom osjećanju svijeta. Mislim ono osjećanje svijeta koje počinje klijeti u nama, današnjim ljudima, u nama što prednjačimo i prolazimo, a koje će da procvate u ljudima budućeg pokoljenja. Naš, danas još neizrecivo čovječiji osjećaj svijeta. Oblikovanje ovoga osjećaja o svijetu i obnova židovstva dvije su strane jednoga procesa. »Jer spas dolazi od Židova«: osnovne su tendencije židovstva oni elementi iz kojih se opet i opet gradi nova riječ svijetu. I tako najdublje čovječstvo naše duše i najdublje židovstvo naše duše misle i hoće jedno i isto.

A kako će ona buduća sinteza biti udešena, i kako će da se porodi, o tom se ne usuđujemo da kažemo ni riječi, ni riječi slutnje, ni riječi naziranja. Znamo da će doći, ne znamo kako će doći. Možemo samo da budemo spremni.

Ali biti spreman ne znači čekati ne mičući se. Biti spreman znači odgojiti sebe i druge za veliku samosvijest židovstva, samosvijest, kojoj se odaje duhovni proces židovstva u svoj svojoj veličini, u obilju svojih elemenata, u mnogostrukim promjenama njegove istoriske objave i u bezimenoj tajni njegovih latentnih sila. Biti spreman znači još više: znači ostvariti velike tendencije židovstva u našem sopstvenom životu: tendenciju jedinstva time što svoje duše izgrađujemo do jedinstva, da bi bile sposobne zasnovati jedinstvo; tendenciju čina time što ispunjamo svoju dušu bezuslovnošću, da bi bila spo-

sobna obistinjeni čin: tendenciju budućnosti time što određujemo svoju dušu iz meteža svrha, te je obraćamo cilju da budu sposobna služiti budućnosti.

Čitamo u Jezaje: »Glas vapajućega u pustinji: Pripravite Jehovi put!«
Biti pripravan znači: pripravljati.

Preveo Robert Ueith

MARTIN BUBER: CION ŽIDOVSKJE ŽENE

(Iz jednoga govora)

Cion židovske žene — zar se time misli razvoj kojim će se jednom razvijati židovska žena u zemlji naše čežnje kao Židovka i žena? Treba li se prikazati novi život u slobodnoj i vlastitoj zemlji, novi način dobrog i lijepog združnog života, pa mirno blagoslovljeno stvaranje? Sve to novo blago koje će Cion pokloniti židovskoj ženi? Kako će se njene zamrle sposobnosti rascvijetati čudesnom snagom i kako će na starom, uvijek novom, tlu uskrsnuti u novoj Židovki i nova žena u svoj svojoj krasoti? Zar da pričam o tom Cionu židovske žene, o tom usavršenom ispunjenju njena bića? — Danas sam odabrao užu, mirniju i skromniju zadaću. Hoću govoriti o Cionu koji mora da bude prije nošto počnemo graditi onaj veliki budući Cion: mislim Cion duša. U dušama mora se roditi Cion prije nego u bjelodanoj istinitosti. Kad budu svi oni, koji nam pripadaju, dokazali svoj cionizam djelotvorno čitavim bićem svojim, a nesamo riječima, kad budu svoj život smatrali kao svetu pripremu za sve ono novo i čudesno koje treba doći i kad budu provodili ovu pripremu zbiljski i odlučno, kad bude takav Cion duša, velika i mirna zadruga zrelih i radinih ljudi — onda će se drugi palestinski Cion brzo ostvariti. Možete biti sigurni. Jer gdje je prava posveta, tamo je i krepkost. U tom bih smislu htio danas govoriti o Cionu židovske žene, to jest o preobraženju koje mora nastati u duši židovske žene da Cion bude zbilja.

Ponajprije Vas molim da se zamislite u povijest židovske žene. U vrijeme židovske države porodica je osnovka čitavoga unutrašnjeg života. Žena je ravnopravna vladarica kuće. I doista je kraljevski njen opis u Bibliji. Žena je proročica i pjevačica, pokretačica svega dobrog i snažnog, darovateljica bojne nagrade. Ona razvija ponajprije onaj čudesan heroizam patnje koji ostaje nasljedni dio židovskog plemena. Ona pokreće velika narodna djela; značajno je da tradicija pripisuje oslobođenje iz Egipta zaslugi plemenitih žena. — U epohi sazdanja duhovne očevine iza gubitka domovine, u vrijeme postanja Talmuda očituje se poštivanje žene još jače.

U djelima toga doba pojavljuje se ona kao bezazlena vladarica koje slobodna i nepomućena čud shvaća bitnost stvari te odvažno nadjačava zapreke prianjajući krepko uz borbu. Ali najveću važnost došize žena u doba geta. Ovdje se usredotočuje sav život u porodici. Slobodan državni život zamjenjuje užu, ali topliju, porodičnu. U to se vrijeme žena pojavljuje kao stvarateljica organske porodične kulture. Ona olakšava mužu veliki dio njegovih poslova i omogućuje mu da se može nesmetano posvetiti svojim duhovnim interesima. Usred najžešćih progona pruža mu srčanosti i pouzdanja. Odgaja svoju djecu kao hrabre i čvrste Židove. Ona unosi u kuću čudesnu prirodnu svježinu koja gotovo zamjenjuje izgubljeno mlado zelenilo domovine. Ona održava živi sklad s majkom zemljom i daje potpunost životu. — Uporedite dakle s kraljevskom pojavom iz doba države, uporedite s majčinskom i patnjama do-

raslom pojavom egzila pojave velike množine današnjih židovskih žena. Što opažate, to je izopačenost. Izopačenost naroda, izopačenost kuće, izopačenost ličnosti. — Ova pojava ima dva uzroka koji se prividno međusobno isključuju: progon Židova i njihova tako zvana emancipacija.

U veliko vrijeme geta bili su bolovi Židova tako neizrecivo teški kao što je bilo duboko i istinito njihovo veselje. U dobru i zlu bio je izvrgnut golemom udesu i potom se razvijao. Iz bola nikla je njegova snaga i prirodni pasivni heroizam, sreća kućnog ognjišta, dobrotu srca i požrtvovnost; to sve skupa učinilo ga je odanim prošlosti i drugovima. To se postepeno promijenilo. Progonstvo postaje s napredovanjem tako zvane civilizacije sićušnije i perfidnije; ono ne ugrožava više vascijeli bitak, ono se nameće u svaki sat života i svagdašnju djelatnost dana; ubod bodeža pretvorio se u tisuću uboda igle. Iz velike sudbine koja u čovjeku izaziva junaštvo i množinu strasti, kreposti, odluka, odricanja, bojeva, pobjeda svake vrsti nastalo je jadno i mukotrpno, izmučeno i nauckano bivstvovanje. A s manjim bolima umanjilo se i veselje. Lijepo je jedinstvo kućanstva olabavilo, pojačana borba za opstanak razdružila je muža i ženu i sprečavala odgoju djece. Prividno veća sigurnost oslabila je narodni otpor u održanju vlastitih običaja.

Ovaj proces raspadanja još više se pospješio proglašenjem zakonskog izjednačenja Židova. Nagon za samoodržanjem prilagodio se novim životnim uvjetima u isto tako ekstremnom obliku kao što je prije bila njihova ekskluzivnost. Uz ovu fanatičnu asimilaciju pristaju u prvom redu žene koje se najlakše prilagođuju okolini. Budući da sve prijanja uz strano, biva unutarinja izgradnja židovstva zapuššana, samoniklost odbacivana, porodica razarana, uzajamna solidarnost napuššana, a samostalna kultura uništavana.

Ovako se daje protumačiti izopačenost tako mnogih židovskih žena. Stroga se porodična uredba o kojoj ovisi samoodržanje našeg naroda raspada pod navalom tuđinaca. Sa židovskim običajima nestaje židovskog doma, s vjernošću nestaje ljubavi. Osjećaj osamljenosti koji stvara nestašica unutar-njeg zadovoljstva hoće da omame vanjskim, po mogućnosti bučnim, veselim životom. Tako gubi žena sve više svoj djelokrug. Ona, koja je prije bila gospodarica u vlastitoj kući, postaje ropkinja svoje kršćanske služinčadi. Njeno najbolje propada. Ona se podaje pustom nervoznom besposličanju. Lijepo staro dobročinstvo Židova kod nje je hvalisanje. Kraljevsku žudnju za ljepotom iskrivljuje židovska žena u neukusnu i nezdravu požudu za sjajem: kao da neko pretvori lijepi narodni kostim u šaroliki pokladni. Srdačnu predanu vjeru izgubila je Židovka, a da je nije zamijenila novim pogledom na život; teži se običaji napuštaju, a provode se u žurbi, neki laganiji bez razumijevanja njihova smisla i osjećaja njihove svetosti. Pod uplivom takovog sitničavog i nesadržajnog životarenja gubi židovski muž svaku višu težnju i sasvim se gubi u svom zvanju. A mladež, mladež koja je život i budućnost, koja u svojim rukama nosi sudbinu slijedećih generacija, a možda i sudbinu našega naroda, raste besciljno i bez pomisli na budućnost. Ne leži li dio krivnje i na židovskoj ženi?

Ali veća od krivnje Židovke kod te propasti biće učestvovanje kod preporoda njena naroda. J e r n a c i o n a l n o o b n o v l j e n j e m o ž e d a p o t e č e u s r ž i s a m o i z d u š e ž i d o v s k e ž e n e. Kuća je narodu bez zemlje, narodu u rasulu, nosilac života. U progonstvu je židovski dom židovska nacija. Naše ognjište, koje nam je uvijek davalo plamen života, daće nam i

oslobodenje. Žena može vršiti u službi svoga naroda bitniju zadaću od muža. Kad se on bori za misao nacionalnog jedinstva, može ona obnoviti ljubavljju i osjećajnošću živu narodnost. Žena posjeduje u neprispodobivo višem stupnju od muža dar gospodarskog posmatranja i gospodarske djelatnosti. Tako može ona shvatiti uzroke židovske nužde i doskočiti joj: ne milošću već djelom za narod. Ona to može bolje od muža, jer može u to uložiti čitavo svoje srce. Ona može toplinom naravi i svježinom volje da pomogne ujedinjavanje rastrganih udova naroda. Svojom rodoljubnošću može ona stvoriti očevinu duša. Da to može izvesti, mora se sama odgajati. Ona mora spoznati da može postati samo onda čvrsta ličnost, ako može uzdržati osobitost svoga plemena, ako njeguje i razvija u sebi židovstvo.

U zavičajnoj atmosferi učinimo iz kuće i porodičnog života ono što je nekoć bilo: središte života, mjesto ozdravljenja, izvor uvijek nove energije. Onda će se opet u obitelji sakupiti tiha snaga koja će sve neprijateljsko lako prevladati. Tada će žena biti opet kraljica i govoriće se o njoj kao o ženi Salomonovih izreka: »Snaga i ljepota su joj haljine i ona se veseli danu koji će doći.« Ona će opet biti pokretačica i vodiče muža putom samopomoći. Ona će se boriti i trpjeti poput nekadašnjih junakinja. Ona će opet promicati kulturu, posredovati pri njenu razvoju.

Ali prije svega: ona će opet biti majka. Ona se neće sramiti, ako bude njeno dijete židovski izgledalo, naprotiv: ona će se time ponositi. Ona će odgojiti u svome djetetu brižnom tjelesnom negom, harmoničnim razvitkom svoje snage ličnu srčanost i spontanost djelovanja koju Židov tako nužno treba. Ona će ugušiti već u klici osnovne bolove modernog Židova i prenapetost njegovih živaca. Njeno će djelo biti harmoničan duhovni i tjelesni razvoj: veseo i srčan duh, snažno tijelo, voljno i pripravno da izvrši velike naloge duha. Uzrastao tako u novoj židovskoj atmosferi, odgojen u židovstvu i istodobno postavljen u svijet blagom mudrošću majke, biće Židov budućnosti istovremeno potpun Židov i potpun čovjek.

Kad bih konačno htio sakupiti u jednu riječ sve što sam rekao i što bih htio židovskoj ženi još reći (a htio bih još mnogo toga reći) onda ne poznajem bolju riječ od one koju u čitavom njenu dubokom značenju samo žene potpuno razumiju i doživljavaju: *Ljubav*. Vjernu, živu ljubav za veliku sudbinu svoga naroda, jaku, usrdnu ljubav za njegovu sadašnjost. Ljubav za potištenog siromaha njena naroda koji živi u nesrećnoj čežnji, za nadobudnom budućnošću njena naroda koja se prikazuje u divnim snima. Samo takova ljubav, uvježbana u tihom predanju, može židovskoj ženi povratiti njen plemenit rod. Samo iz ovakove ljubavi židovske žene može proizaći Cion duša. A kad se jednom obistini zemlja cionska iz nutarnjeg Ciona i njegove moći, onda će naš posao ondje, naš jezik, naše svetkovine i naš čitav život stajati u znaku židovske žene. Jer pronaći i osnovati kulturne ideje može muž sam, provesti ih i stvoriti živu djelotvornu kulturu ne može bez žene. Ali što zapravo znači stvoriti kulturu, židovsku kulturu? To znači ovo: kao što treba oteti smrti i povratiti životu sve veće dijelove opustjele, a nekada tako sočne domovine, tako treba oteti smrti i povratiti životu nekada stvaralačka područja narodne duše koju su stoljeća opustošila. Takovu kulturu života može se stvoriti samo ljubavlju jačom od smrti: rodoljubnošću nove židovske žene. *Jer Cion židovske žene je ljubav*.

Prevela Rut Moavi

DRAGO STEINER: IZ MOJIH PRVIH SUSRETAJA S BUBEROM

Kad je na posljednjem kongresu, pred prvi sastanak proširene Agency, ustao Buber da izrekne svoj govor o našem odnosu spram Arapa bilo je, po izjavama slušalaca, mišljenje o njegovim riječima podijeljeno. Jedni su mu se usprotivili, a drugima se pričinilo da takove riječi nisu, u onom času, bile na mjestu. Povladivao mu je tek maleni skup ljudi, u glavnom njemački cioniste.

Zaista nije u ono doba bilo popularno da se govori ovako »nepolitički«. Bilo je mnogih koji, stavljajući pretjerane nade u novu Agency, nisu mogli drugačije nego da vele o Buberu da mu je humanizam deplasiran. Međutim su događaji u Palestini, odmah iza kongresa, podsjetili mnoge na Buberove riječi. Kraj sve realnosti jednog državničkog pothvata, a to je bez sumnje i kolonizacija Palestine po Židovima, treba primijenjivati pacifizam i u odnosu spram svog protivnika a ne tek teoretski kad se na druge odnosi, rekao je otprilike Buber. A augustski događaji potvrdili su opravdanost Buberove opomene: izmakla nam je šansa da se na vrijeme dogovorimo o povoljnim mogućnostima zajedničkog života s Arapima.

Bilo bi krivo, kad bi se iz Buberovih riječi htjelo da izvede partisko gledište radnikâ. Palestinski radnici misle o arapskom pitanju u mnogočem drugačije. Ali i galut imade svoja naziranja. I pored najjače partiske stege ne može se to poreći. Svako upućeni znade ta razmimoilaženja. Na primjer: Weltsch i Beilinson partiski su si veoma srodni i spadaju danas, tako reći, u istu partiju. Čitate li njihove izvode iz doba nakon nemira, lako ćete ustanoviti goleme različitosti. Pa i Buber je hitahdutovac. Ali njegova je ličnost formirana pod utjecajem galutske kulture duha, on je produkt evropskog miljea u najboljem smislu riječi. Toj evropejštini kako bih nazvao Buberov humanizam, unatoč njegovih ekstatičkih konfesija i prikaza hasidizma, korijen je u galutu. Upravo njegovo stremljenje k Cionu potvrđuje kao i kod većine nas naš galut.

Iz čitavog kompleksa ideja, problema i ideologija što su povezane o Buberovu ličnost nema, po mom mišljenju, mogućnosti da se iskonstruira sistem koji bi u svemu mogao koju partiju — pa bilo to i socijalističku — da zadovolji. S druge strane već se danas o njegovim filozofskim naziranjima izriču s uvaženih strana konačni sudovi. Ne znam da li je to ispravno. Treba da se na njih oslonimo ili pak da im se djelomično ili posvema usprotivimo. Ja u to neću da diram. Htio bih tek da ispriopovijedam svoj odnos i doživljaj što sam imao susrećući se s Buberovom ličnosti. Kolikogod, u životu, ljudi često nisu onakovi kako bismo ih po njihovu duhu i idejama htjeli da vidimo, a ja nisam imao prilike da Buberu lično upoznam, moram ovdje da se zadovoljim sa svojim dalekim i apstraktnim poznanstvom te da ga opišem kako se je od početka razvijalo.

Prvi puta čuo sam o Buberu za vrijeme rata. Bio sam još novajlija u pokretu. Jednog dana pristupi mi znanac i stade da referira o nekom sastanku na kojem je i B. govorio. Vlasti nisu dopuštale javne skupove pa su se naši sumišljenici krišom sastajali. »B. je buberovac« reče mi prijatelj »ortodokсни Židov i intransigentni cionista«. Nakon ovakvog prikaza Buberovih sljedbenika nisam dalje vodio računa o buberovštini, jer mi se pričinila klerikalnom pojavom za koju, naročito u ono vrijeme, nisam imao ni najmanje razumijevanja. — Od onda prošlo je oko petnaest godina; »intransigentni« B. ne sudjeluje više u pokretu (kako je s njegovom ortodoksijom ne znam), znančev referat ostao mi je još uvijek u pameti, ali ja sam imam druge poglede o Buberu.

Za vrijeme jednog školskog praznika pozove Zvonko Vilu i mene k sebi u Koprivnicu. Pokazaće nam pravog, pravcatog Židova, pisao nam je. Bjelačevski. Bio je to ruski zarobljenik poput hiljada drugih koje smo vidjevali za vrijeme rata. A ipak je bio drukčiji. Malena rasta, odebeo, s naočarima pred očima koje su često, naročito kad je trebalo prebroditi kakovu tešku situaciju ili riješiti komplikovano pitanje, znale živo da se zacakle ili neprijatno da zaškilje. A tek onda kada je, razumije se jeftino i lako, mogao da trijumfira nad neznanjem i am-haaracut nas zapadnjaka, onda je tek trebalo da se zaviri iza naočara u njegove sjajne oči kako mu se rastapaju i nestaju u debelom i masnom licu. Uza sve to nije bio nesimpatičan. Na protiv bili smo oduševljeni i očarani njegovim »židovskim totalitetom«. Tako smo nazivali njegovo židovstvo upoređujući ga sa židovskom sadržinom naših sumišljenika čiji se je cionizam, u glavnom, ispoljivao u političkim manifestacijama. — Posjećivali smo češće Bjelačevskoga. Na takovim hodočašćima znao bi nam on čitati i prevoditi iz »Hacefire«. Čitao je aškenaski i miješao nešto sefardski. Bili smo elektrizovani i oduševljeni ovim »našim« jezikom a ipak tuđim, jer nerazumljivim, i novim kojeg do onda nismo još nikada čuli. Znatiželja da se upoznamo sa svim tim nepoznanicama poremetila je naš redoviti način života. Nemir uvukao se je u nas. — Govorio nam je o Talmudu, i pitao da li što god o njemu znamo. Razumije se da nismo ništa znali. »Čuli smo o njemu u školi ali to je već davno ishlapilo«, morali smo da priznamo. — Drugi puta opet nam je prevodio iz »Hacefire« oduševljeno vijest da su Žabotinski i Trumpeldor osnovali židovsku legiju. Kakvi su to Židovi koji su se na dalekim bojištima borili pod židovskom zastavom! Pred nama se je pojavio novi, nepoznati svijet. — Konačno jednoga dana Bjelačevski izvuče iz svoje police žute sveske »Der Jude«. Njemački? A ipak nam ih je pružio s izrazom sladokusca koji se je namjerio upravo na najslade. Bilo je dakle još pojava i stvari u židovskom svijetu što su mogle da se svide »što postotnim« Židovima, iako su ti dokumenti bili izraženi u stranom jeziku! Uvjeren sam danas da je pri tom bilo odlučno Buberovo ime koje je već onda bilo dobro poznato svakome ko je u pokretu odrastao. Ja za svoju osobu moram da priznam da nisam mnogo, u ono doba, razumio što je »Jude« donosio. Pa i odakle? Prva je teškoća bila u Buberovu jeziku. »Njemački razumijemo« znali su kazivati još mnogo kasnije delegati s Istoka na kongresima — a mislili su u prvom redu na njemački jezik cionističkih kongresa, neku mješavinu njemačkoga, jidiša, hebrejskoga i engleskoga — ali, *b u b e r d a č'* ne možemo da dokučimo«. Iako sam si uobražavao da od svih svojih prijatelja najbolje vladam njemačkim, morao sam čitajući Buberov »Jude« da priznam da sam u pogledu Buberova jezika stao — hvala Bogu ipak u nečem! — na istu liniju s braćom iz Istoka. Međutim je nestalo tog zadovoljstva u onom času kad se radilo o tome da se stvar shvati. A tu sam se našao kao pred knjigom sa sedam pečata.

Kasnije sam razabrao ljepotu Buberova jezika. Kraj svega toga nisam se nikada mogao da oduševim njegovom biranošću, i kako se meni pričinilo, barokom izričaja iz prvoga doba njegova stvaranja. Ako danas listam po Buberovim djelima mogu da to očigledno ustanovim, naročito u njegovim knjigama o hasidizmu. Dok je njegov »Baal-Šem«, osobito u v o d tom djelu koji bi imao čitaoca da uputi u sam hasidizam, neobično nepristupačan čovjeku koji nema pojma o vrednotama hasidizma, dotle su kasnija djela: »Rabi Nahman iz Braclava« te »Veliki magid«, mnogo jednostavnija.

Čitajući prve hasidske legende koje je u »Jude«-u saopćavao Buber, nisam nikako mogao da shvatim njihov smisao. Mislio sam da im je sadržaj neobično dubok, i da su svojina samo nekolicine izabranih kojima sam zavi-

doao na tome. A kad tamo ugodno sam se kasnije obradovao otkrivajući njihovu »tajnu« u jednostavnim i majstorskim hasidskim legendama jednog Jehude Lajb Pereca. Istina je da sam se međutim upoznao s hebrejskim jezikom pa da su mi hasidska »termina« kao hitlahavut, kavanà, avodà i šiflùt postala već i po tom bliža što mi ih je učitelj jednostavno preveo.

U tome je razlika. Za Buberu se veli da je naš cionizam obogatio kulturnim imponderabilijama a naročito ga hvale, što nam je otkrio Ahad Haama. Nesumnjivo jest on posrednik između Istoka i Zapada. Ali način kojim razlaže hasidizam i druge vrednote židovstva nije takav, da bi se njime mogli koristiti široki slojevi asimilovanog ili napola asimilovanog naroda. On je ostao prosvjetitelj uskog intelektualnog kruga. Stekao je pobudu od »maskila« Ahad Haama da nama, po svojoj duševnosti, dade poticaja za trajni rad u narodu. Taj poticaj ostao bi neplodan, kad iza njegove riječi ne bi uslijedilo naše vezivanje s hebrejskim jezikom kao izvorom i osnovicom naše narodne kulture. U »stranoj službi«, u jezicima galuta, niko nam neće moći da dočara jednostavnost narodne duše.

Sve to nije mi bilo jasno u aprilu 1918 godine kad sam s prijateljem pošao u Beč na sastanak židovske omladine Austrije. To saznanje sticao sam postepeno pod utjecajem drugih faktora. Ako danas volim da listam po Buberovim djelima židovske sadržine, činim to zato da nadem lijepi izraz i potvrdu za ono do čega sam sâm razmišljanjem došao a što je već Buber početkom našega stoljeća izrekao u svojim govorima i člancima kako sam kasnije ustanovio. Sastanak u Beču bio je prvi svoje vrsti otkako je izbio rat. Sav onaj temperament omladine koji je kroz četiri godine morao da se potčini višoj sili rata, izbio je svom snagom odjedanput. Pod Austriju spadala je onda još i Galicija. Prvi puta imao sam prilike da površno upoznam poljski cionizam. Prvi puta čuo sam s govornice hebrejski i jidiš. Moram priznati da je to učinilo na mene neobično jak dojam. Ali razumio nisam ništa. Ne samo s razloga što su mi ti jezici bili strani nego mi je bilo nepojmljivo zašto se govornici toliko uzrujavaju, nervozno gestikuliraju i neprestano natječu ko će više da govori. Osim toga nisam shvatio stvar o koju su se svi neprestano poticali. Prijatelji u Zagrebu očekivali su od nas opširan referat. Nismo ga mogli da damo, jer nam je bilo ono što smo vidjeli i čuli suviše novo, gotovo nepojmljivo a da bismo sve suvereno mogli da opišemo.

Buber je na tom sastanku održao svečano slovo. To je bilo prvi puta što sam ga vidio. Velike ljude ili ljude zvučnoga imena volimo da si velikima pretstavljamo. Stvar je uobrazilje da dođe na svoj račun. Kod Buberu ne bi uspjela, jer je onizak. Gledajući ga onako iz sredine goleme dvorane gdje se je postavio na uzdignutu govornicu da svojim riječima fascinira hiljade mladih ljudi, čovjek dobiva, promatrajući mirne linije njegove fizionomije, dojam nadmoćne ličnosti. Mir što se odrazuje s njegove vanjštine prelazi i širi se na slušaoce da ih ponese u više sfere čovjekova razmatranja o smislu bivanja. »Mladost jest vječita šansa čovječanstva« — te riječi zvuče mi još danas u ušima i zaokupljaju me jednako jako kao i onda kad sam ih čuo iz Buberovih usana. Njegov govor stvara življu, intimniju vezu sa slušaocem nego napisana riječ. Slovo je urezano u kamen a riječ dopire do dna duše.

Kraj toga se tvrdi da Buber znade i da izgubi mir i strpljenje. Može biti. Ja ga nisam drugačijeg vidio nego kao čovjeka koji vlada svojim živcima, i ovako uvriježilo mi se sjećanje na njega. Što više morao sam kasnije, čitajući tragične okolnosti pogibije njegova prijatelja Gustava Landauera, čovjeka neobično plemenitog i impulzivnog, pomisliti na mir i uravnoteženost Martina

Bubera. Ta dva socijalista i Židova mora da su se razumijevala po svojim različitim karakterima i po njima upotpunjavali.

Ovo su okolnosti pod kojima sam se stao da bavim s pojavom Bubera. One nisu iznesene može biti iz želje da ih biografski fiksiram, jer zato vrijeme još nije dovoljno poodmaklo od događaja, nego predstavljaju isječke iz neprekidnog bivanja naših dana, poput valova u životu oceana što mreškaju nepreglednu pučinu pri zapadu sunca.

PAVAO WERTHEIM: OBISTINJENJE BOGA ČOVJEŠTVOM

(Uz knjigu »Martin Buber. Sein Werk und seine Zeit«)

»I onda Martin Buber. On je unio u naše redove općečovječansku notu. On od nas traži da židovstvo svoje posvetimo čovještvom svojim.«

Listam knjigom Hansa Kohna. Iako sam je skoro recenzirao u »Židovu«, iako sam skoro napisao prikaz misli Martina Bubera, osjećam da moram još ponešto reći o Buberu. Između redaka Kohnove knjige vidim Bubera koji govori pojedincu čovjeku. I sjećam se svoga ličnog susreta s Buberovim djelom. Htio bih da ocrtam susret pojedinca s Buberovom misli. Ono što nam Buber daje. I ono što bismo mi sami dodali njegovim mislima, ako nas štogod u njega nije zadovoljilo.

★

Jedan čovjek napisao je knjigu: Martin Buber. Sein Gang in die Wirklichkeit. Zaista: in die Wirklichkeit? Ta često sam slušao ljude koji su govorili o »apstrakcijama« Bubera, o njegovoj udaljenosti od života, o njegovu suštom teoretiziranju. Pa otkuda najednoć Buber u svijetu zbilje? — Ima ljudi koji žive u varkama i drže zbiljnošću samo ono što je »realno«: novci, politika, fondovi, zemljište, masa. A ne znaju da imade osim tih »realija« i drugih zbiljnosti. Možda ta zbiljnost nije toliko pipljiva i evidentna, možda ona nije za mase i za efemerne slave. Možda je ona samo za pojedince i u dušama pojedinaca. Ali — bilo kako bilo: o n a j e n a s v i j e t u ! Imade ta viša zazbiljnost, trajnija od jednodnevnosti, svetija od idola mase. To je d u h o v n a z a z b i l j n o s t. Griješe koji drže da se u svijetu te dvije zazbiljnosti moraju da isključuju (u pojedincima možda). Jednima jedno, drugima drugo. Buber nije politički vod. Nije obrađivalac zemlje. Ali on je progovorio mladome židovstvu riječ o obnovi ljudskoga bića. Osim realnosti političkih i finansiskih akcija znam za realnost pojedinca čovjeka koji bilokad bilogdje imade ono što zovemo duhovni doživljaj. Ako imade ljudi koje na životu drži samo ono što zovemo duhovni doživljaj, onda je Martin Buber barem toliko realan koliko je realan u jeziku »realista« »n a j r e a l n i j i « čovjek.

★

Hasidizam nauča svetost svakoga čina i svetost svakoga trenutka (Hans Kohn). To je jedno od najzazbiljnijih naučanja koja je Buber po hasidizmu učinio svojim vlastitim svijetozrenjem. Zašto je to najzazbiljnije? Jer teži za tim da se svijesno proživljava s v a k i časak života. Premnogi žive samo između velikih događaja. Za njih je pravi život samo neki naročiti događaj: buna, rat, svetkovina, zbor. Dakle zbivanja izvana, s površine. A oni tihi časovi posve neznaatnoga dana ili u nečujnoj samoći da ništa ne vrijede, da ništa ne

znače? Ne, veli Buber. Život je sveta pojava. Ako je tako, onda je i svaki — ma i najmajušnji — dio njegov svet. Pokušajte se uživiti u to! Vježbajte se u tome smislu! Možda ćete osjetiti da je svaki čas vašega života — ma i najtiši — da je svako djelo vaše — ma i najnezatnije — nešto veliko i sveto. Jer je život velik i svet.

Jer onaj koji više nije kadar da žudi za безусловnim, onome preostaje da živi tek još za ono što je i suviše svakidnevno (Martin Buber). Čovjek je uslovan. Njegov je život uslovljen. Sa svih strana ograde i zapreke. Odasvuda kruta kauzalnost i njezin nesmiljeni slijed. A ipak je to uslovno biće ucijepilo u svoju dušu težnju za безусловnim. Iz Božje težnje za безусловnim rodio se svijet. I Bog ga rađa svaki čas snova. I tako dovijeka. Iz težnje jednoga naroda za безусловnim rodio se Jedan Jedinj Bog. Iz težnje jednoga čovjeka za безусловnim rodio se i ovaj naš obnovni pokret u veličajnome ritmu i zamahu kakvoga ga mi znamo. Mi vidimo oko sebe svijet tradicija. A žudimo za novim svijetom, za idealnijim svijetom. Da li ćemo ga o s t v a r i t i ili ne — ko zna. Da li ćemo ga mi ostvariti ili ne — ko i to zna. Ali mi moramo da težimo i da čeznemo. A što je život onoga koji ne teži i koji ne čezne? Negda sam čuo: *Er ist ein grosser Mann gewesen. Er wollte Grosses.* Pa da se onda čudimo, ako omladina Buberova zove svojim vodom. Čovjeka s tako mladenačkim idejama!

Na jednome mjestu Buber prigovara Spinozi da je krivo shvatio židovstvo i da je kriva njegova nauka o nepersonalnosti Boga. Ja ovdje ne bih pošao putom Buberovim. Možda niti Spinozinim. Za mene je to pitanje nevažno, ako je bezuslovno potrebno na nj odgovoriti, jer duboko vjerujem da je za vazda apsolutno nemoguće dati neprotuslovan odgovor. Za mene nije važan odgovor, za mene je najvažnije to da smo mi uopće došli tako daleko, te smo mogli da p o s t a v i m o t o p i t a n j e o biću svijeta i o Tvorcu. Ja ne bih davao odgovor. Zadovoljio bih se time, što bih svakoga dana iznova, svakoga časa iznova pitao — i opet pitao. Dosta je, ako se ne prestane nikada pitati. Držim da je za nas najsavršeniji odgovor: v j e č n o p i t a t i. Znam Buberovu grešku ovdje. On je spoznajni osjećaj zamijenio spoznajom samom.

Božansko se ne očituje u ispovijedanju, Božansko se očituje u p r e d a n o s t i (Martin Buber). Bog i Božansko neće da bude za nas transcendentálna istina, ni čudoredni revnitelj, ni iluzija. Nego: doživljaj života, doživljaj čovještva. Potpuni čovjek koji potpuno ljubi život i aktivnost, koji je potpuno predan stvaranju, nosi iskru Božanstva. U svijetu se ono Božansko samo toliko može obistinuti koliko smo mi kadri da obistinimo svoje čovještvo. Time smo našli Boga, svoga Boga. Pišući ove retke, osjećam kako dodirujem svete stvari, daleke za premnoge. A ipak upravo tu živo osjećam kako je Buber duboko r e a l a n. Jer: i onaj radnik u rudnicima i pometač cesta može da obistini Božansko; možda još i više no biloko drugi. Pa nije li to onda realnost koja govori baš s v a k o m e čovjeku.

Ja znadem da imade apstrakcijâ u dobromu i lošem smislu riječi. Apstrakcije su u lošem smislu riječi s a m o o n o za što mi velimo: skolasticizmi, pilpulizmi. Drugo je apstrakcija koja ne drži da je efemernost prava zazbiljnost. Ta je apstrakcija najviše što je Čovjek stvorio. A mi, iz redova židovskoga renesansnoga pokreta, moramo da budemo srećni što imamo u nas čovjeka koji je tumač jedne takve apstrakcije. Koji nam dalje

tumači da je loš svaki šovinizam i da samo uz potpuno čovjštvo možemo da budemo potpuni Židovi.

★

Iz ovih redaka može da se dobije dojam o zamašitosti Buberova djela. Daleko od panegiričke hvale njegovu djelu i daleko od suvišnog slavljenja njegove ličnosti htio sam da dadem primjer svima koji su kadri u našim redovima da teže za bezuslovnim, za velikim. Nisu to stvari za predavanja, nisu to stvari za kićena diskutovanja. To su stvari za svakoga pojedinca lično, za najintimniji njegov život. O tome će on nasamu da razmišlja, da jača svoju ličnost, ljubav za život, volju za rad. Pa ko je Martin Buber, ako nas njegova djela vode ovim putovima?

BRANKO GROSSMANN: BUBER I OMLADINA

Može li se uopće govoriti o nekom zasebnom odnosu Bubera spram omladine? Čitavo Buberovo stvaranje nosi i onako od iskona značajku omladinstva. Buber traži obnovu pojedinca. Obnovu pojedinog čovjeka u narodu. Da može u sebi ujediniti i život i djelo.

Ali pored toga što je Buber stvarao omladinski, što svako njegovo djelo nosi obilježje mladosti, ima prisna povezanost Bubera sa židovskom omladinom naših dana. Buber je učitelj omladine. On je našoj generaciji pro-ročki pokazao put židovstvu. On je cionizmu dao znamen pokreta re-nesansu u najpotpunijem i najpravijem smislu te riječi. I zaista bi idejna zgrada našega pokreta obnove bila mnogo siromašnija bez Buberove pojave.

Omladina galuta u velikoj je većini u zapadnoj Evropi i suviše daleko od svoga židovstva. Ono joj je tude; nije dio njezina bića nego najviše dio vanjskoga svijeta. Trebalo je da ovaj vanjski svijet postane unutarnjim dijelom života, ako se htjelo omladinu privući cionizmu. Židovski omladinac u galutu ne živi prirodno i organički svoje židovstvo. Njemački omladinac živi primjericu sam po sebi njemački. On je od prirode povezan njemačkim narodom. On misli njemački; on ne treba da si pravi mnogo problema iz tog svog njemstva. Živi ga svakodnevno. U životu, u razgovoru, u knjizi. U svojoj njemačkoj sredini. Drukčije je nama. Mi smo otrgnuti s rodene grude. Težak put vodi nas do našega židovstva. Nas, poluasimiliranu židovsku omladinu zapadne Evrope. To židovstvo ne živi u nama, ono je obamrlo; treba ga probuditi. Velika je zasluga Bubera, što je dozvao to židovstvo u svijest velikom dijelu židovske omladine — naročito u Njemačkoj. On je ukazao omladini put i do židovskoga čovjštva. Treba da se odgoji čovjek koji je po svojoj prirodi Židov. Čovjek koji će misliti i raditi židovski. Lijepo je to Buber prikazao u onom svom poznatom razgovoru što znači »židovski živjeti«.

Sva Buberova djela nose biljeg duboke religioznosti. Ovoj religioznosti vodi on i omladinu. Vodi je spajanju duha i svijeta. Religioznom činu. Vjeri u život i čudoredno stvaranje. Iz rasparčanosti svakodnevnoga svijeta vodi put slobodi u ćućenju Božanstva. Onoga Božanstva koje istinski i duboko obuzima čovjeka, koje ga vodi do duboke spoznaje religioznosti. Religija nije nešto što je urezano u kamen — nepomično i ukočeno — nego nešto što je živo — što je sam život. Ne čitaj harut — urezano, nego herut — sloboda!

Buberove su riječi nalazile put generacijama. One su našle put i do naše

sredine. Što je više naš pokret idejno bivao jači i sadržajniji po svome židovstvu obnove, to su se i Buberove riječi i njegove misli u njemu jače zrcalile.

Omladina je, veli Buber, u jednom pismu Francu Werfelu, nosilac svakoga pokreta, ali ona ne može postati predmetom pravoga pokreta. Ona, besmrtni stvaralac ljudskih programa, ne smije da bude sama sebi program. Svaki pokret kome je do subjekta, takve je vrste. Ne radi se o samom subjektu — omladini, nego o objektu — pokretu kojemu treba da se služi. Židovska omladina ne treba da si postane svrha tek po omladinstvu, nego treba iz duboke religioznosti da izvrši ono djelo koje se od nje zahtijeva. Naš program ne može i ne smije da bude neko platoničko iživljavanje omladinstva samoga omladinstva radi. Nećemo mi taj »larpurlartizam«. Mi hoćemo i moramo da mobilizujemo svoju mladost za djelo, za čin pomoći kod stvaranja obnove naroda. Vrlo često omladina prerano stari. Gubi elan, gubi se u redovima građanskoga poziva, zvanja. Ne odolijeva pritisku okoline. Prestaje da bude mlada. Ali mi moramo biti izuzetak, jer smo generacija na početku obnove! Nadošao je velik čas. U taj čas mora se omladina da odrve pritisku okoline i mora da postigne ono što se od nje zahtijeva. To je Buberova nauka nama.

Buber je zato naš učitelj. Pokazao nam je put do židovskoga čovjeka.

NEHED JICHAK: MALENA PRIČICA

Življaše jednom pustinjač samac u osami. Niko nije zalazio do njegova staništa. Nikada on nije upravljao korake svoje naseljima ljudi. I imadaše on svoju tajnu. Sam samcat znao je svoju tajnu. Niko više nije znao za njegovu tajnu. A ta tajna bijaše Riječ. Riječ neizgovorena. Desecima godina samac nije izgovarao Riječ. I ona je rasla u njemu, čeličila se u duši njegovoj. I ona je postajala golema, snažna. Ko iskon. Samo zato, jer je bila neizgovorena. Jer je bila tajna.

A onda se desi, te jednoga dana izbi golem požar u naseljima ljudi. I samac gledaše sa visina osame svoje kukanje bijednih smrtnika, uništavanje njihovih domova i grdno ždrijelo užarenoga žara. I smiliše mu se ubogi ljudi, i odluči on da ih spase.

Samac izreče Riječ. A ona bijaše snažna ko iskon, golema ko pećina tisućljetna, prodorna ko meteori u vasioni. I uzmače vatra, jer se uplaši pred Riječi.

Samac je čuvao tajnu Riječi desecima godina. A kad je Riječ sazrela, bila je jača od užarenoga žara vatrenoga.

Slobodan je jedino onaj čovjek koji je kadar da se odrve vlastitim i tuđim napadajima na postojanost svoje volje i naravi. Njega može da usreći jedino vlastito stvaranje. Njegova je sreća u savršenom osjećanju vlastite snage. On postizava savršenu slobodu i savršenu sreću bezuslovnim razvijanjem svih snaga, ukorijenjenih u njegovu biću.

Ellen Key (»Essays«)

JEHUDA BURLA: LUĐAKINJA

O Jenudi Burli, jednom od prvaka nove hebrejske literature u Palestini, izišla je studija Jakova Maestra u »Židovu« na Roš hašanu o. g.

U detinjstvu ja sam bio jedini čovek koji ju je žalio. Samo ja, čini mi se, znao sam njen bol...

Njeno je lice grubo, jadno, bez izražaja. Njene crne, vrlo guste trepavice, kao da zamračuju celo lice. Osećao sam samilost... Celog svog života nije nikom učinila zla. Naprotiv, mnogo dobra čini ljudima: služi, pomaže.

Sva se njena greška sastoji u tome, što traži (doduše: izričito traži) mladoženju, muža za sebe. U svako doba, na svakom mestu, gdegod sretne rodakinje, poznanice, susedke, ispričaće svoju priču, započeće razgovor »o mladoženji«. One što stoje oko nje uživaju slušajući njene nesredene reči i velike nade. Ona, »sirota« bira uvek dobro i lepo. Najbolje među mladićima, bogate, ugledne — njih ona bira; mnogo, mnogo je puta birala... Nato se svet smeje i veseli...

Sada, hvala Stvoritelju, »smiriću se« (sazdaću sebi ognjište) konačno... On (svaki puta »on« — to je jedan između lepih i uglednih mladića), on mi je rekao: uzeće me... Njemu sam se svidela... Čeka samo da majka pristane... Majka brani... Otac također pristaje... Celo mi je srce otkrio... Ali majka — ona je zapreka... ona zavlači i odgađa... Zlo je srce u majke. Kako ću živeti s takvom svekrvom — ne pitajte... Ali šta da učinim?... Ja — za njega — učiniću sve... Sada ona odugovlači... Čemu oklevanje? Čemu odgađanje? Ne znam. Pa šta mi nedostaje? Jedan pogled mojih očiju, jedan pokret mog tela — osvojiće srca... Ali majke, ove »bulisas« (poštovane gospođe) — imaju zlu narav...

Svoj razgovor završava obično kišom suza.

To je njena priča koju svi znaju; tako pripoveda uvek kadgod progovori, u svako doba kad zatraže da priča »o mladoženji«.

Kadgod bi je sreo, tada u danima detinjstva, okruženu kolom žena — znao sam njenu priču od početka do kraja...: On je rekao da će me uzeti... Već mi je dao časnu reč... Jedan pogled mojih očiju... jedan pokret mog tela... Ali ove »bulisas« — i eto već njenih suza gde teku...

Ljudi bi se »mudro« potsmevali, pretvarali bi se vrlo pametno kao da ih rastužuje njena sudbina. Svi su uživali u rečima »nesretnice«.

Ja — moje je srce bilo uz nju. Kako su mi mrske ove »poštovane« žene i devojke koje uživaju i potsmevaju se njenim rečima!... Ona plače... Gorko joj je pri srcu kad govori... Zar nema smilovanja u njihovim dušama? Kako im ne prodiru njene reči do srca i zašto, zašto joj ljudi »ozbiljno« ne potraže mladoženju? Zašto nema u celoj opštini čovek koji bi se za nju brinuo? Kada

JEHUDA BURLA

bi joj našli »siromašnog« momka, »takvog« — pa i njega bi htela... Siguran sam da bi pristala....

Jedne subote — došla je u našu sobu: obučena u crvenu haljinu i u bluzu koja je zelena kao poljska trava; počešljana glatko; kod slepočice, iza uha, zadenula je, po svom običaju, kitu belih, svežih narcisa. Susetke je opkoliše... Već priča svoju priču... Došla je do suza...

Pričekao sam dok su sve otišle. Ona je ostala sama, sebi prepuštena. Pristupio sam joj i govorio. Dugo sam govorio. Rekao sam joj neka ne poveruje rečima mladića... Oni joj lažu... Uvek... Sve, sve je laž... Neka ne govori više sa svetom... Svi je samo ismejavaju, neka ne govori s njima... Kada budem velik, ja ću se za nju pobrinuti... ja ću »ozbiljno« potražiti mladoženju... Mladoženju — »takvog«, prema njenom stanju... Ne mora baš da bude jedan od ovih uglednih mladića... Ja ću se za nju pobrinuti...

Slušala je moje reči kao u velikom čudu, otvorenih ustiju, ukočenih i začuđenih očiju. Kada sam završio, reče mi kao zahvaljujući: »Ti mi daješ dobre savete... Mnogo ti hvala... Poslušaću i učiniću kao što si rekao... Istina je što veliš... Ti ćeš se za me pobrinuti... Treba čekati dok narasteš... Šta da se radi? Mnogo dobra dočekao... Sin si dobre majke«...

Kada se oprostila, išla je kao utonula u teške misli...

Imao sam tada oko deset godina kada obećah Doni Perek vernu pomoć. U dva, tri desetleća zbile se i u jevrejskoj ulici mnoge i velike promene, novosti i događaji.

Prošle godine na svetac, prošao sam jevrejskom ulicom u pratnji svoje žene i dece. Iz jedne ulice ustajući s klupe blizu vrta — izašla je Dona Perek. Obučena je kao oduvek u šarene boje. Njen se izgled nije ni u čemu izmenio. Kao da je danas dan iza one subote...

Nisi li ti Moše Avila? Reci mi, živ bio! Ja sam Dona... Dona Perek... Sećaš li se mene? — Da... da... zaista...

— To je tvoja žena... Bog ti je počuvao, a ovo, bez uroka, tvoja deca... Velik si... sada si velik... Gde si se krio tolike godine?... On... stražar... on veli da će me uzeti... Sada u ovo doba, ima i jevrejskih stražara... otkada je došao Englez... On je stražar — a i on odgađa... Dugo ga vremena već poznajem... Sve što uradim i zaradim, donesem njemu... Jer mi je obećao... Kuham za njega »od onoga čime me je Bog nadario«... Veruješ li mi: lonac onako kao što jest donesem njemu... Siroče je... Ja mu perem... Sve što zaradim, njemu dadem... On nažalost ne zarađuje koliko mu je potrebno... Kao što si rekao — nije bogat... Samo treba da s njim progovori neko čiju će reč poslušati... Samo je to potrebno... Dobar je mladić... Ne znam zašto odgađa... Ne sećaš li se što si rekao... One subote... Kada budeš velik — pogledaćeš tu stvar... Evo te sada, hvala Bogu, drugi čovek... Gospodin. (Reci tvojoj ženi hebrejski neka ne bude zavidna... — rekla je koketno i sa smeškom — mi smo stari znanci — reci joj); hoćeš li da te odvedem k njemu... Njegova je kuća blizu... Hoćeš li da dođeš? — Obećao si... Videla sam te — iznenada! Odjednom se setih... Možda te je poslalo samo nebo... Rekao si da ćeš se pobrinuti za me — završila je kao molećivim glasom.

Slušao sam njene reči nem i zbunjen; zastideo sam se pred pamćenjem ove luđakinje... Kratak čas prođe, mislio sam na njen govor kao da tražim opravdanja i kao da se branim pred vlastitim obećanjem; smilovanje i naivnost mladosti što su oni znali o rečima koje će takva jedna luđakinja da izrekne jednom... Sada pak, znam — žao mi je što znam — da se ovakva ženidba mora da spreči...

Da spreči? A njeno jasno pamćenje — šta ono znači? To da je ludakinja? Šta znaš, neznalico? Znaš li šta je tačno?

Ko je od nas dvoje duševno zdraviji: ona koja je ostala pri istom mišljenju kao i pre, koja govori otvoreno, pred suncem, ili ja koji sedam puta godišnje menjam mišljenje i ne samo jednom dnevno — uvijam svoje reči u koprenu laži?

Možda te je poslalo samo nebo — rekla je, a ja, ja nemam ni neba, kao što ga ona ima...

Pa i sada sam našao izlaz uvivši svoje reči u koprenu laži.

Sada... zaposlen sam, Dona... Drugi puta... Nastojaću... Videću... To joj odvratih.

Eto i ti nemaš smilovanja... Ti se izvlačiš. I ti si također kao i svi drugi... Reče i okrene mi ljutito leđa...

Preveo s hebrejskog Samuel Romano

JICHAK BEN ŠMUEL: DVIJE PJESME

L. F.!

SUSRET

Oči se naše pogledom biju.

Urele

Teške

I sive.

U Tvojim obijest i gordost sijeva,

U mojima umori sniju.

Zrakom vjetrić vijori.

Pogled siječe

Oko gori.

I bijes dozara.

Dva srca mlada

Kroz poglede jada

Neshvat truže i umara.

Dva srca mlada pogledom se biju.

SLIKA

Sunce je blještavo, reže oči.

Zrak jesenjeg mirisa opaja.

Uinogradi zore,

Pjesme se ore.

I blijede gospe svenulost nose.

Usne sočne,

Punane zdravlja

Cjelove, ljubavi prose. —

Dva srca što vole,

Dvije ljubavi gole,

Pjevaju, slave i snuju. —

Ljubav ih budi

I sreća ludi,

Sunce grli i grije

Na sunčevu polju.

Dva srca gore,

Dvije ljubavi piju

Mladost i kliču:

Radost!

Radost!

Uidio sam malenu sreću. Ugledao sam velik bol. Jednom rukom nuđahu mi jedno, drugom mi davahu drugo. A ja odlučih da budem samac. Prezreh malenu sreću velikoga bola radi. Dobro znaoh da će moj plug dublje zaorati crnu zemlju od svih srećnika.

Prijatelji, vi se bojite tuge i nesreće samotarstva? Ja vas nikada neću moći razumjeti. Ja vas pitam kako je to moguće da još danas postoji svijet? A vi mučite mukom... Samo tako, jer ga svakoga dana nanovo rađaju oni, koji su kadri da tegle za tisuće, za desetke tisuća njih.

Meditator («Ostaci spaljenih spisa»)

CVI ROTHMÜLLER: JEWISH AGENCY

(Kompromis između cionista i necionističkoga židovstva)

Džuiš edensi je pretstavništvo židovstva po stvarima izgradnje židovske narodne domaje u Palestini, obećane Balfurovom deklaracijom, uklopljene u mirovne ugovore s Turskom i utvrđene mandatom Lige naroda Velikoj Britaniji. Cionisti su proširenjem Džuiš edensi u Cirihu 1929 predobili lica koja su se kroz godine najžešće protivila cionističkom pokretu, njegovim vodama i pristalicama, njegovoj ideologiji i taktici, a napose njegovim osnovnim mislima: da je židovstvo jedna i to narodna cjelina; da Palestina pripada Židovima i da se ondje mora izgraditi narodna domaja; da treba obnoviti hebrejski jezik i hebrejsku kulturu.

Ako su ova lica ušla u Džuiš edensi, onda to može da znači: ili da su se uvjerali o ispravnosti cionizma, te su mu postali pristalice, ili da su cionistički vode odbacili sve one osnovne principe zbog kojih se dosad vodila borba, te je izgradnja Palestine pod pretstavništvom proširene Džuiš edensi izgubila prvotni narodni značaj — ili da je cionizam sklopio s necionističkim Židovima kompromis po kojemu, doduše, izgradnji Palestine ostaje raniji značaj, ali njeni novi podupiratelji ipak ne priznaju za sebe lično osnovnih konzekvencija cionizma.

Proširenje Džuiš edensi ne znači potpunu pobjedu cionizma nad necionističkim partnerom, makar to govore necionističkim članovima Džuiš edensi oni njihovi negdašnji saradnici u borbi protiv cionizma, koji sve do danas nisu prišli izgradnji Palestine ni kao dobrohotni pomagači, pa čak ni kao posmatrači iz prikrajka, nego su joj ostali ljuti i nepomirljivi protivnici. Ovom tvrdnjom oni samo žele da još post festum odvrata necionističke članove Džuiš edensi od saradnje u obnovi Palestine. A ne znači proširenje Džuiš edensi potpunu pobjedu cionizma zbog toga, što necionisti zaista nisu postali cionisti i što u stvari imade, pored svih njihovih simpatija za izgradnju Erec Jisraela, bitnih razlika između cionista i necionističkih prijatelja Palestine.

Proširenje Džuiš edensi ne znači slom cionizma i njegov poraz, makar to govore revizionisti i radikalcionisti koji nam neprestano dovikuju da je pokret u opasnosti, da će necionističko židovstvo u Džuiš edensi potpuno izbrišati narodni biljeg palestinske obnove i da će izgradnja Erec Jisraela postati ili posve filantropskim ili posve trgovačkim poduzećem ili nekom grdnom mješavinom ovih dvaju sistema. Oni žele ovom tvrdnjom da nas odvrata potpuno od diobe vlasti između cionista i necionista u proširenoj Džuiš edensi ili barem da u nama probude što oštriju sumnjičavost i oprez. Ali o slomu cionizma i njegovih principa nema govora, jer necionisti niti su tražili niti su mogli da traže odreku cionističkih principa, nego su izjavili pripravnost da pomognu izgradnju Palestine u duhu mandata tj. stvaranje židovske narodne domaje kao jednu od važnih židovskih zadaća današnjice koju oni cijene, iako je ne smatraju upravo svojom.

Kompromis je, dakle, jedina riječ kojom se zaista može označiti proširenje Džuiš edensi. To je dovoljno poznato i gotovo jednodušno, uz pomenute izuzetke, i priznato. U ovom članku želim da opišem uzroke koji su doveli do kompromisa i da istražim što zapravo znači taj kompromis po svojoj društvenoj biti.

*

Proširenje Džuiš edensi je kompromis koji su po čitavom svijetu sklopili i još ga danas sklapaju organizovani cionisti s necionističkim židovstvom, bilo ono dosad okupljeno u čvrstim savezima, poluorganizovano ili posve rasijano i razasuto. Stoga je prirodno da je cionistički partner kompromisa određen: Svjetska cionistička organizacija i njeni zemaljski savezi; dok je necionistički partner posve neodređen: negdje su to Savezi opština, drugdje lože Bne brit; negdje velike dobrotvorne organizacije, drugdje istaknuti pojedinci; ukratko, negdje čvrste organizacije koje su bile otprije, a drugdje ličnosti izabrane ili imenovane od kojekakvih zborova, odbora itd.

Ipak se može reći da je necionistički dio Džuiš edensi zapravo ono židovsko građanstvo, počevši od široke vrste srednjega staleža pa do vrška najmoćnijih bogataša, koje se obično zove liberalnim, neološkim, ili konzervativnim židovstvom.

Ortodoksni dio, barem koliko je organizovan, a nije već otprije po Mizrahiu bio sastavnom česti Cionističke organizacije, nije dosad stupio u Džuiš edensi. Židovski proletarijat, i koliko imade pretstavnika u Džuiš edensi, zapravo nije obuhvaćen ovim kompromisom. Oni dijelovi radništva, koji se bore u radikalnim klasnim organizacijama, nisu ni sada prišli Palestini; a oni drugi već su otprije ili bili članovi radničkih cionističkih stranaka ili su već ranije zbog klasne solidarnosti podupirali akcije za Kapaj (Fond palestinskih radnika). Koliko su pak zaista prišli proširenju Džuiš edensi, vrijedi za njih uz neke promjene sve što vrijedi za građanstvo.

Borba između cionizma kao pokretne ideje i ortodoksnožidovske ili proletarske ideje nije došla još ni do one točke na kojoj se može sklopiti barem primirje, a kamoli da je ova borba ušla u završnu i odlučnu fazu. Glavni je uzrok naprosto u tome što i ortodoksno židovstvo i židovski proletarijat imadu za svoje životno uvjerenje i za stav u svakom općeljudskom ili židovskom pitanju daleko čvršću podlogu nego što je imade židovsko građanstvo.

Ortodoksija živi u srednjemu vijeku. Za nju je židovstvo izabrano od Boga; svaki je pojedinac kao dijelak izabranoga naroda dužan čuvati svetu baštinu, makar zbog nje imao materijalnih teškoća i morao živjeti u stvarnom ili duševnom getu. Ta zato smo u galutu! Kad Bog od svoje volje pošalje Mašijaha, onda ćemo se vratiti u Erec Jisrael. (U praksi ortodoksiju pomalo utjecajem cionizma ipak počinje zanimati izgradnja Palestine, ali njena vika o trefe cionizmu onemogućuje pravu borbu principa.)

Proletarijat ispovijeda princip klasne borbe koja mu nalaže rat protiv kapitala svih narodnih boja i koja ruši židovsku solidarnost, makar židovski radnik pored klasne podvlašćenosti ima da snosi i posljedice narodnih protivnosti. Ta zato smo u kapitalističkom društvu! Kad pobijedi proletarijat, nestaće židovskog pitanja. (U praksi upravo židovske radničke organizacije mnogo čine za očuvanje i razvijanje židovskog karaktera; to je djelomice neizravna posljedica cionizma, a djelomice nehوتيčni rezultat same egzistencije snažnih židovskih radničkih organizacija s njihovim novinstvom, školstvom, društvenošću i kazalištima.)

Ortodoksija i proletarijat svijesno žive u »međuvremenu«, u očekivanju drukčije budućnosti. Oni imadu svoju vjeru koja otupljuje za njih oštricu židovskoga pitanja, jer njegovo rješenje prenosi u budućnost, ali njegovu egzistenciju potpuno razumije i time donekle ispričava, a da zbog toga ne treba da gubi vjeru u sebe ni čitava grupa ni svaki pojedinac iz grupe.

Židovsko građanstvo nema ove čvrste podloge za svoj životni stav. Ono se osjeća voljko u kapitalističkom društvu, a hoće da se osjeća voljko u galutu. Izgradilo je ideologiju u kojoj jedva imade mjesta židovstvu, ali

nikako i ni komadić mjesta židovskom pitanju, sukobu njegove mašte i surove realnosti. Već znatnija doza židovstva, bilo pozitivnih židovskih vrednota bilo pravih ili umišljenih negativnih oznaka, dostaje da izbací židovskog građanina iz njegova toliko cijenjenog mira. Još ga više i sigurnije uznemiruje ma i naj-nježnija sjena židovskoga pitanja, pojavilo se ono u odnosu nežidovske okoline prema njemu samome ili prema kojemu drugom Židovu.

Ovu je nutarnju nesigurnost uzrokovao povijesni razvitak židovskoga građanstva. Otkako je prezrenome ili u najbolju ruku trpljenome cehu židovskih trgovaca emancipacija donijela građansko pravo i zakonsko izjednačenje s ostalim građanima države, razvijalo se židovsko građanstvo, kolikogod je moglo, u onom smjeru koji je obećavao trajnost novoga pravnog stanja i što nesmetaniji duševni užitak stečenih materijalnih pozicija. Ako su vjesnici emancipacije izjavili da jednakost nije dana Židovima, nego građanima, onda su Židovi nastojali da budu što manje Židovi, a što sličniji masi ostalih državljana. Ako je u prošlom stoljeću država gušila svaki slobodniji izričaj narodnih manjina, jer je htjela da sve pripadnike slije u bezbojnu slitinu na koju će udariti svoj svemoćni pečat, onda su i Židovi morali živjeti po ovoj ideologiji. Najprije su je prihvatili pod silu i protiv volje, ali su poslije, kad je oslabio i degenerisao narodni instinkt, zavoljeli ovu kani-balsku ideologiju onom istom slijepom ljubavlju kojom su nekoć narodi to luđe obožavali Moloha što im je više djece progutao na žrtvenom oltaru.

Pokušavali su da zatome u sebi svaki tračak židovstva, svaki glas krvi. Počeli su se stidjeti i vanjskoga obličja i nutarnjih karakteristika židovstva, tako da im se činilo presmiono i drsko čak i ono primitivno razlikovanje između naopakih zlosretnih posljedica galuta i urođenih svojstava židovskoga tijela i duha. Nastojeći svim silama da postanu što sličniji okolini koja im je sve više imponovala brojčanom nadmoći, tjelesnom svježinom, duhovnom jednovitošću, a prije svega prirodnom sraštenošću s rođenom grudom — Židovi su potpuno izgubili prirodni i prirođeni osjećaj samosvijesti i poštovanja samoga sebe. Mjesto u sebi i u svom krugu tražili su sva mjerila u okolini i očekivali od nje ocjenu svoga života strepeći posve jednako i nad osudom i nad pohvalom svojih djela, jer se u dubini duše svaki puta javljala krv koja nije mogla da prizna toga suda, ma koliko se mučili da ga nađu pravednim i objektivnim.

A okolina je rado primala — u 19 vijeku — ovo odricanje samoga sebe i likovala nad asimilacijom Židova propisujući im sve samosvjesnije što imadu činiti, misliti, osjećati i htjeti. Ali je ipak branila da Židovi uđu potpuno u njene redove i da se stope s njom u jedinstvo. I u njoj se glas iz davnih dana bunio protiv toga slivanja. U biti nijedan nežidov nije mogao da Židove prizna jednake sebi i da se posve pobrati s njima. Uvijek su mu oni ostali strani.

Tako je nastalo društvo u kojemu su sami Židovi ili o njima ovisni nežidovi — kanda odijeljeno od drugoga svijeta nevidljivom, ali i te kako oštrom bodljikavom žicom. Ovo društvo hoće u svemu da bude posve nežidovsko, nekad čak i protužidovsko, samo da ne bi ko posumnjao da su to Židovi. U temama razgovora, u objektima osjećajnoga saučešća, u predmetima djelovanja, ovo društvo-čudovište bježi što dalje od židovstva — i neće nikako da vidi: da je ono svo i čitavo nužna posljedica galutskih prilika iza emancipacije. Njihovo je držanje tek izljev mimikrije i potcjenjivanja samoga sebe. Uza sve to, i njihove vanjske geste, i oblici osjećanja, i način ocjenjivanja posve su židovski, samo što su jedanput židovski u pravom i vječnom značenju, jer se u njima ispoljavaju trajne i vrijedne oznake židovstva, a drugiput su židovski s navodnim znakom, dakle u efemernom značenju ove riječi, koje se osniva

na perverznom pojavama prolazne težnje postemancipacionog židovstva za što savršenijom asimilacijom.

Jednako je monstruoza i činjenica da su pripadnici ovoga društva, židovskog po svom sastavu i karakteru, iako ne po priznaju, upravo grčevito nastojali da stiču zasluga na nežidovskim područjima, a da ipak nikako nisu mogli da nađu priznanja među nežidovima, nego su morali da se honoriraju sami među sobom; tako da je ovo židovsko društvo bilo jedino mjesto gdje su se nagrađivale općeljudske zasluge njegovih članova, jer o njima opće ljudstvo prosto nije vodilo računa.

Iako počast židovskog društva nije mogla potpuno da zadovolji njegove članove željne da izadu iz ovoga ukletog kruga, ipak su oni, ne nalazeći drugdje odjeka za svoje ambicije i zasluge, tražili od židovskog društva, od vjeroispovjednih opština i drugih židovskih institucija i korporacija da im njihov nežidovski rad ili makar i samo njihovo bogatstvo ili doktorsku titulu kvitiraju naročitim priznanjem: izborom u ove institucije, počastima u hramu ili drugim posve židovskim odlikovanjima — za koja, dakako, nisu ponajčešće imali nikakve kvalifikacije.

U ovaj isti niz paradoksâ židovskoga društva iza emancipacije ide i poznata činjenica da bogati Židovi daju za nežidovske, često i za izravno ili neizravno protužidovske svrhe svagda mnogo i svakako više nego njihovi nežidovski vršnjaci, dok su za židovske svrhe davali i daju mnogo rjeđe i mnogo manje, a svakako u srazmjeru nikad toliko koliko njihova siromašna braća. Ali do pravog vrhunca uspinje se paradoks istom po tome što ovi židovski bogataši za manje prinose u židovskom krugu traže nesrazmjerno većih počasti nego što im se usuđuju makar i samo nadati u nežidovskom društvu za svoje velike žrtve. Samo se po sebi razumije da su ovi židovski bogataši u nežidovskom svijetu gutali uvrede i pogrde, a ipak su nastavljali davati priloge. Naprotiv je svaka riječ kritike iz židovskih redova, bila ona umjesna ili neumjesna, mogla da izazove njihov ogorčeni protest zbog »židovske« nezahvalnosti i ozbiljnu prijetnju otkazom dobročinstva.

Ovi su momenti važniji za prosuđivanje židovskoga građanskog društva nego što se to možda čini u prvi mah. Oni nam razotkrivaju društveno naziranje ove skupine u kojoj notabli gospodare po miloj volji, jer snagom svoga bogatstva mogu da prevagnu i nad intelektom obrazovanih i nad brojem široke mase srednjega staleža. Svakako je u ovim pojavama društveno težište židovskoga građanstva; religiozni momenti, znanstvena i umjetnička gledanja, pa i socijalna isповijest nisu od tolike važnosti za upoznavanje društvene strukture ovih krugova.

Stoga nas ne može čuditi što je upravo na ovom području nastala borba između cionizma i toga židovskog društva, a ne na području vjerskih ili drugih naziranja. Cionizam je u obliku narodnoga pokreta donio novo društveno gledanje, jer je bio izraz slojeva koji nisu imali pristupa u ono židovsko društvo što je bilo čitavo pod jarmom ideologije svojih najbogatijih članova, zabrinutih za materijalnu udobnost i za miran duševni užitak svoje pozicije. Narodni momenti, izgradnja Palestine i obnova hebrejske kulture — to su bile svijetle zvijezde na stijegu cionizma. Same po sebi one ne bi pobudile protivnosti židovskih građana, da nije iza njih, barem prividno, prijetila opasnost pojačanoga antisemitizma, još oštrijega društvenog bojkota i, možda, čak novih zakonskih ograničenja, nove žute krpe, i da nije cionizam — ne doduše u Herzla, ali u cionističkih vođa iz narodne mase — tražio pored palestinske domaje još i društvenu revoluciju galutskoga židovstva od korijena do vrške.

I jedno i drugo moglo je da zbaci dotadašnje vladaoce u židovstvu s njihovih prijestolja.

Po cionizmu ciljem života nije smjela ostati asimilacija okolini kao izraz težnje za što nesmetanijim mirom, nego je geslom postala obnova židovstva. Mjesto čuvanja i uživanja galutskih pozicija treba da se, bilo za židovski narod kao skupinu bilo za nevoljne mase koje životare i umiru ne dopirući do malobrojnih udobnih pozicija, izgradi u Palestini domaja u kojoj će zdrav radni narod obnoviti hebrejsku kulturu i dati nove snage obamrlim galutskim stanicama. Mjerila i vrednote ne možemo tražiti u životu okoline, nego u svojoj prošlosti, sadašnjici i budućnosti. U židovstvu ne smiju da vladaju notabli, mogućnici i bogataši koji traže od Židova nagradu za svoj rad u nežidovskom svijetu. Voćstvo ima da preuzmu novi ljudi nošeni povjerenjem širokih narodnih vrsta, a ne silom svoga bogatstva ili veza s nežidovima; prvenstvo u židovskoj zajednici pripada doonda neuglednim i neopaženim predstavnicima sitnoga židovskoga čovjeka, jer će oni bolje nego krupni građani moći da razumiju njegove tegobe i njegovu dušu.

Cionizam je, dakle, tražio društvenu revoluciju u židovstvu i uza to — u očima dotadašnjih židovskih vlastodržaca — donosio sa sobom mogućnost novih progona i ograničenja. Stoga je sukob između starih sila u židovskom društvu i ovih mladih buntovnika bio toliko žestok i po svojim oblicima često upravo surov. Kaponje su čuvale društvene pozicije u židovstvu, koje su za njih bile podjedno i poluga za dostojanstvo u nežidovskom svijetu i nagrada za nepriznate zasluge izvan židovstva. A cionisti su u prvom jurišu podigli buku koja se čula do neba i koja je kao valovi zvuka dopirala brže ili sporije do u svaki kutić galutskih velegradova i palanaka.

U ovoj borbi bio je društveni moment prisno povezan s ideološkim nazi-ranjima. Nikad neće niko moći da konačno odredi koji je moment u kojemu slučaju bio odlučan. Zbog razlike u gledanju na židovstvo i na rješenje židovskoga pitanja, ali svakako i zbog društvenih razlika i protivština između starih vlastodržaca s njihovim skutonošama i novih borbenih društvenih sila — cionizam je pored ljute borbe protiv staroga društva u isti mah stvarao i posve novo društvo. Starome je društvu odbio kojegdje koji vrh ili čak poljuljao temelje; oteo mu dosta pristalica, onemogućio čak i u samome starom društvu kojega ekstremnog odroda sa suviše očitim izdajničkim oznakama. No glavni je uspjeh cionizma bio u tome što je u dosta znatnoj mjeri oslabio utjecaj starih mogućnika na sitniji srednji stalež, te je iz toga staleža stvorio novu društvenu skupinu u židovstvu. A ova je društvena skupina — smatrajući sebe ne samo novom strankom u židovstvu, nego upravo avangardom čitavoga židovstva — odričala onome starom društvu pravo da se uopće drži jednim od predstavnika židovstva, a kamoli jedinim pravim židovstvom.

Ova se nova skupina regrutirala iz jedinica od kojih su jedne prije pripadale konzervativnim krugovima ili proletarijatu, druge su bile izvan svakog židovskog utjecaja, a treće su izdaleka obožavale ono staro društvo, ali nisu mogle da uđu u taj zatvoreni krug. Cionistička je struja zaniijela te sve elemente, i ponijela ih prema obnovi židovstva.

Činilo se da između ovih dvaju svjetova nema pomirenja. Iako su sukobi iza prvih juriša bivali mirniji, postajala je borba sve žilavija i napetija. Ona se prenijela na sva područja židovskoga života; od platonske polemike u novinama i na zborovima o mogućnosti ili neizvedivosti palestinske kolonizacije, o koristi ili štetnosti cionizma — prešla je borba u opštine, u organizacije, čak u kule staroga društva, u dobrotvorne institucije.

Svima je bilo jasno: ili će moderni cionistički pokret propasti (a da cion-

ska čežnja ne bi morala da nestane), ili će revolucionisati i za sebe predobiti staro židovsko društvo, ili će pak da izgradi svoje novo društvo do jedinog pretstavnik židovstva, dok će asimilanti potpuno otpasti i nestati.

Rat je prekinuo ova očekivanja. Otkrio je one nove sile u svijetu, od kojih je i cionizam jedan dio. Sad više država ne može da traži od građana žrtvovanje svih vlastitosti i osobina »na oltaru otadžbine«. Narodne manjine dobivaju pravo da njeguju svoju kulturu. Prema tome i Židovi moraju prije ili kasnije spoznati da mogu biti dobri i samosvjesni Židovi, a da time nikako neće ugroziti svojih pozicija. I židovsko građanstvo počinje makar stidljivo i prikriveno da priznaje svoje židovstvo. Palestina postaje iz zaprašene relikvije i maglovite sanje realna zemlja za koju se zanima čitav kulturni svijet.

Svršetak rata iznenada omogućuje izgradnju židovske narodne domaje, ali svjetske katastrofe i slomovi židovstva u najvećim centrima u isti mah i te kako otešćavaju potpuno iskorištenje ove mogućnosti.

Ova je činjenica svojom paradoksalnošću klica kompromisa označenog proširenjem Džuiš edensi. Da nije bilo gospodarskih katastrofa i njihovih teških posljedica, cionizam bi, dobivši Balfourovu deklaraciju i poslije postigavši mandat, prosto pregazio sve protivnike i u neslomljivom zanosu izgradio Palestinu i preobrazio galutsko društvo. Odluka bi bila jasna. Ali je dužnost izgradnje koju ne možemo odlagati, jer nemamo mnogo vremena, nametnula cionizmu potrebu velike obazrivosti. Ona ga je natjerala na pomirljivost.

Poljuljani svijet necionističkoga židovstva koje je najedanput ugledalo oko sebe toliko promjena nije mogao duže da odoli nasrtajima cionističkih spoznaja. Suviše jako da se pokori cionizmu i njegovoj društvenoj revoluciji galuta, a suviše slabo da ga još i sad potpuno odbije i da svladava simpatije za Palestinu — necionističko je židovstvo pristalo na kompromis u kojemu kaže: Pomoći ćemo izgradnju Palestine novcem, savjetom i političkim utjecajem; ući ćemo u Džuiš edensi i time snositi suodgovornost pred svijetom i pred historijom za izgradnju židovske narodne domaje; ali izjavljujemo da nam Palestina nije rješenje židovskoga pitanja i glavna životna zadaća današnjice, pa prema tome ne priznajemo društvene koncepcije cionizma o galutu u kojemu ima ostati sve po starom, ostavljeno onim silama koje dosad vladaju u židovskom društvu.

Ova formula jasno dokazuje da je sklopljen kompromis između dviju protivnih struja. Uzrok kompromisa je momentana ravnoteža sila zbog koje ne može da dođe do odluke u borbi, a cilj je kompromisa da se ove sile utroše mjesto u nastavak neodlučne borbe u djelo koje je, u jednu ruku, postalo simpatijom svih židovskih krugova, a koje, u drugu ruku, garantira barem privremeno primirje.

U pojmu je kompromisa da u njemu svaka stranka, ne mogavši da postigne sve ciljeve, zbog glavnog popušta u sporednim ciljevima. Ako je cionizmu glavnim ciljem izgradnja Palestine, a ako je izgradnja sama po sebi i zbog svoje stvarnosti i zbog vremenske prešnosti preča od svih drugih momenta, onda je cionizam zbog priznaje palestinske izgradnje morao da popusti u pitanju preobrazbe galutskoga židovskog društva. Ako je društvenom podlogom židovskoga građanstva, kao svakoga građanstva, hijerarhija kapitala, a ako je u cionizmu vidjelo mrskog protivnika najviše zbog ugroženja svojih pozicija, onda je židovsko građanstvo zbog mirnog užitka tih pozicija moralo da odvoji dijelak svoga novca, vremena i ugleda za izgradnju Palestine.

Odatle se razumije da cionisti ovim kompromisom daju prvenstveno satisfakciju necionističkim ličnostima, a samo zbog njih i samo u ograničenoj mjeri njihovim idejama koje će i nadalje pobijati, a da naprotiv necionisti daju

prvenstveno satisfakciju cionističkoj ideji, a samo po njoj i to ne u potpunom opsegu i cionistima koje još uvijek ne smatraju sebi društveno jednakima. Razumije se i to da necionisti pristaju uz ovaj kompromis to prije što jasnije vide da cionizam ne ugrožava židovskih pozicija u nežidovskom svijetu. Gdje još imade ranijih bojazni da će prianjanjem Židova uz izgradnju Palestine ojačati antisemitski front, tamo necionisti daleko teže i daleko sporije pristaju uz kompromis sa cionistima, jer se boje čak i neutralne saradnje u obnovi Palestine.

Prema svemu tome može se bit kompromisa koji je doveo do proširenja Džuiš edensi najkraće opisati ovim riječima: necionisti zabrinuti za sigurnost svojih društvenih pozicija priznali su opravdanost palestinske izgradnje, a cionisti zabrinuti za izgradnju Palestine priznali su društveni položaj necionista; mjesto otvorene borbe za prevagu došlo je time do priznanja ravnoteže sila u židovstvu.

Cionistički pokret, dakako, ne može da se zadovolji ovom ravnotežom sila; on mora u blažoj, ali ustrajnijoj formi da nastavi borbu u židovstvu do potpune pobjede svojih načela. Ubrzana izgradnja Palestine kao izvor novih energija, obnova hebrejske kulture u sve širim slojevima, jačanje osjećaja solidarnosti makar zasad i bez narodne isповijesti — to su tri korijena iz kojih će izrasti pomladeno stablo novoga židovstva.

ANDRIJA GAMS: CIONIZAM, NACIONALIZAM I SOCIJALIZAM

Kao reakcija na mistični idealizam romantikâ u prvoj polovini 19 veka pojavio se u drugoj polovini 19 veka pozitivizam i materijalizam u filozofiji i nauci. S druge strane je razvoj tehnike uz još neke društveno-političke faktore uvetovao na ekonomskom području kapitalistički sistem. Taj sistem razvijao se progresivno i brzo. U povodu njegova brzoga razvoja nastali su po pojavi proletarijata posve novi sociologiski problemi u ljudskoj zajednici. Pokazalo se da građanska i politička jednakost sviju ljudi, proklamovana francuskom revolucijom, još uvek ne znači faktičnu ravnopravnost. Jer se uvidelo da je francuska revolucija sa svojim parolama jednakopravnosti ostala puka teorija bez mogućnosti da reši težak problem proletarijata, počelo se tražiti nove putove za izvojštenje prava ljudske jednakopravnosti. Za ostvarenje srećnijih životnih uslova među golemim masama teško pauperizovanog radništva. Ta je nova sociologisko-ekonomska struja s o c i j a l i z a m. Socijalizam je naučno obradio K a r l M a r k s na bazi istoriskog materijalizma.

Dok su romantici nacionalizmu pridavali vrlo velik značaj smatrajući etnički element uopšte najvažnijim sociologiskim činiocem, dotle je socijalizam zanekao tu hegemoniju nacionalnoga elementa. Danas nije socijalizam homogeni pokret. Ni po delovanju ni ideologiski. Ako je po Marksovoj nauci nacionalizam predrasuda i izmišljotina kapitalista, ako je za Marksa ekonomski momenat jedina bitna sociologiska pojava, onda se usuprot tome mora da istakne da goleme mase pretstavnika današnjega socijalizma oštro pobijaju ovu Marksovu jednostranost. Pobijaju njegovu misao koja veli da čovečanstvo nije podeljeno na nacije ili rase kao najbitnije kategorije već na »klase«, tj. kategorije po ekonomskoj proizvodnji.

Skoro u isto vreme, kada je sazrelo socijalno pitanje, sazrelo je usled

izvesnih mena društvenih prilika jevrejsko pitanje. Jevrejsko pitanje počese da rešavaju na više načina. Jedni su verovali da se jevrejsko pitanje može da reši time, što će se jevrejstvo proklamovati religijom, a Jevreji će da budu punovažni suplemenici one narodne zajednice u čijoj sredini žive. No pokazalo se da je to naziranje iluzorno. Kako je jevrejstvo više nego tek religija, pokazao se taj način rešenja jevrejskoga pitanja nemoguć. Drugi su verovali da će jevrejsko pitanje rešiti time, što će jevrejstvo uklopiti u onu struju socijalizma koja posve negira nacionalizam. Time bi se prebrisala i osebnost jevrejstva, a to bi značilo rešenje jevrejskoga pitanja. Ali i ovaj je pokušaj iluzoran. Bez obzira na to da je za svakoga čoveka koji ume kritički da misli jasno, da danas nigde na svetu nema nekoga apstraktnoga socijalizma bez nacionalne osnovice, nemoguće je nekim umetnim načinom prebrisati jevrejstvo koje živi u duši jevrejskih masa i koje je najdragocenija sastavina njihova ljudskoga bića. Iako imade u današnjemu svetu znatnih pokušaja ostvarenja anacionalnog socijalističkog poretka, ti pokušaji moraju prema današnjoj konstituciji čovekove psihe pre ili kasnije propasti. Nacionalni je elemenat kao sociologiski činilac nemoguće ignorisati. Moderna sociologija i biologija znanstveno ukrepljuju značajnu ulogu etničkog elementa pri tumačenju društvenog razvoja. Današnje shvatanje nacionalnog socijalizma odabralo je dobar srednji put između dva kriva ekstrema. Ako je za romantike nacionalizam bio neki metafizički fenomen, ako je za anacionalne socijaliste nacionalizam kapitalistička predrasuda, a ono je za nacionalne socijaliste nacionalizam prirodnim razvojem čovečanstva uvetovana činjenica koja ne sme da bude zid izolacije pojedinih delova u ljudstvu već nasuprot mora da bude organska spojnica tih delova. Jedinstvo čovečanstva ne treba da se manifestuje u uništavanju specijalnih nacionalnih osobenosti. Jedinstvo čovečanstva može da bude sintetičko, sastavljeno od osobenosti pojedinih nacija. U toj sintezi imaće svaka etnička grupa svoje opredelenje i funkciju, svaka će svojim delanjem međusobno nešto da prinese stvaranju jedinstva i bratstva među ljudima.

Zato je jedini mogući pokušaj rešenja jevrejskoga pitanja nastojanje obnove jevrejstva, reprezentovano cionističkim pokretom.

Cionistički socijalizam zastupa u tome renesansnom pokretu jevrejsko radništvo, avangarda i najdragocenija jezgra radenika za izgradnju nove jevrejske Palestine. To je socijalističko radništvo u punoj meri svesno svoga nacionalizma, svoga jevrejstva. Vitalnost cionizma dokazuje da se jevrejsko pitanje ne može rešiti ni religioznim liberalizmom ni anacionalnim socijalizmom iego jedino renesansom toga jevrejstva. Vitalnost socijalističkog cionizma svedoči da su Jevreji kao svagda tako i danas svesni potrebe da se u borbi za svoju nacionalnu restauraciju istovremeno moraju da bore za obistinjenje svih ideala čudoređa i čovekoljublja u svetu.

Subotica, marta 1930

SAMUEL MAISLIŠ: PATULJAK U DIVU

Tolstoj i Dostojevski, pjesnički titani ruske literature, potekoše iz sredine koja nikako nije poznavala prilike židovskog života. Stav ruskih plemića prema Židovima bio je nenaravan, jer oni nisu nikad imali prilike da upoznaju taj unesrećeni narod, zguran u uzine naseobenoga rajona. Tek po pričanju saznali su oni za Židove kao za neki inferiorni elemenat. Nisu oni Židove toliko mrzili koliko su prema njima osjećali odvratnost kao što se primjerice osjeća

pred ciganima. Čak i duhovni titani kao što bijahu Tolstoj i Dostojevski poprimaše ovaj stav.

Pisma koja je Dostojevski pisao svojoj ženi obuhvataju omašnu knjigu od 300 stranica. Ni na jednom mjestu ne nalazi se ime »Jevrej« za Židove nego »Žid« (pogrdno ime za Židove). Iz toga imena izvodi i razne varijante umjesto da se pozabavi stvarno problemom tih Židova. On ne ispituje židovsko pitanje i sudbinu židovstva stvarno i sabrano već prezire Židove instinktivno i iz predrasuda. Veliki psiholog ljudske prirode i ljudskih protivnosti, pisac koji se poput torpeda probio u najintimnije tajne ljudskog bića, »krvo-lačni pjesnik, tigar riječi«, kako ga je nazvao neki ruski literarni kritik, na svakom je mjestu vidio krivnju mrskih Židova. U pismima njegovoj ženi imamo različite pogrdne epitete za Židove, primjerice »ružna židovska dječurlija«, odsad ću biti u tom pogledu »sitničav kao Židov«, »svuda su već prevladali Židovi koji svakog varaju«, »bezobrazne židovske gubice« itd. Ovako izgledaju neposredna mnijenja Dostojevskoga, i tako može da zvuči goli, iskreni, nepatvoreni stil toga divnog umjetnika. Zna se da je Urija Kovner, savremenik Dostojevskoga — inače poznato ime iz židovske literature i vrlo interesantan tip po toku svog života — koji je neobično cijenio njegovu genialnost, nastojao utjecati na njegovo mišljenje o Židovima. Vrlo zanimljiva korespondencija između Dostojevskog i Kovnera — koja je i objelodanjena — pokazuje nam doduše da je pod snagom Kovnerovih dokaza Dostojevski morao priznati da su i Židovi konačno ljudi no ipak je i nadalje svakom prilikom instinktivno dolazila do izražaja njegova mržnja prema Židovima. Ili barem njegovo duboko nerazumijevanje židovskog problema koje se očituje i iz njegove brošure o židovskom pitanju.

Dostojevski, smjerni štovalac Biblije i oduševljeni poznavalac Jobove knjige (na jednom mjestu veli da je »gotovo plakao od sreće čitajući Jobovu knjigu«), strašno okrivljuje židovski narod, jer je u Wiesbadenu jednom slučajno zapao u židovski hram namjesto u rusku crkvu, jer mu je na putu u Berlin u kolima bio susjed neki »brbljavi Židov«, jer su u hotelu članovi neke židovske porodice oko 10 sati u noći u susjednoj sobi suviše glasno razgovarali i smetali njegov san tako, da im je morao doviknuti »ah, ovi prokleti Židovi!« Židovi su krvi, što mu neki trgovac neće natrag da primi maiočas kupljeni kišobran, da je pao tečaj rublja, da u lječilištu nema ruskih gostiju itd. 1876 g. u julu piše iz Berlina svojoj ženi o svojim židovskim suputnicima ovo: »Sve su to sami trgovci, uvijek govore samo o trgovanju, novcima i procentima. Nema ni traga o naobrazbi ili kakvim višim zahtjevima.«

Svakako će se začuditi svi oni koji su toliko očarani djelima Dostojevskoga, ako saznadu da je u tom divu bilo i osebina patuljakâ. Čudiće se, što tako velebni poznavalac ljudskih duša može da bude sitničav u prosuđivanju izvjesne ljudske grupe, u tom slučaju Židova.

MAGDA BOŠKović: KIŠNA JUTRA

*Jutarnje su mračne ure
što ih sobom jesen nosi.
Asfalt kvase guste kišne kapi.
Blato gaze pometači.
Gnjili
ozebli*

*i bosu.
U tom blatu
žive
mrze
psuju.
Mrze sebe, mrze život.*

Mrze dane, polumračne, sive.
Pa se ipak bore, divlje bore.
Ipak hoće tek da žive,
žive.
I da rade za svagdanji hljeb.
I slušam:
Negdje u mraku promuklo mačke
se deru,
a guste kišne kapi ulicu turobno

peru.
I sveđ je tako tmurno.
I juče, i danas i
sjutra...
O, umorna su,
umorna i jadnu
jesenja ta mutna, teška
jutra.

PAVAO WERTHEIM: KROZ NOĆ

Ima vremena kada Ti sam čezneš za samim sobom. U dubini svoga bića osjećaš da ima u Tebi nešto što je Tvoje vlastito, samo Tvoje. I ničije više. I Ti ostavljaš znane putove, napuštaš raskršća gdje se roče gomile. Bježiš samotarstvu. A tamo gdje nema čovjeka, tamo gdje si Ti jedini čovjek, tamo je mir Tvoj. I samo tako nalaziš putove svojoj rođenoj vlastitosti, onome dnu, onome izvoru iz kojega se rađaš nov Ti, iz kojega se obnavljaš kad Te prezreše, rasteš kad Ti čežnje spališe, gradiš novo kad Ti svetinje okaljaše. Ti, brate, samo tako možeš postati prvak, stvaralac, tvorac. Samo tako. I nikako drukčije.

Jedni su vedri, nasmijani, srećni. Pjevaju pjesme Dioniziju, likuju prozračnom radošću i prinose paljenice vedrim Boštva. Drugi su crni i zabrinuti. Teški, i tromi i tužni. Uvijek plaču, uvijek mole. Slabi su i klecavi. Treći... Četvrti...

Ti, brate, nisi Ti od ovih! Nemoj da se obazireš lijevo, nemoj da se zaustavljaš desno. Ti idi, Ti ne pitaj! I Ti ćeš doći. Ti nećeš likovati mekušavim smiješkom, Ti nećeš Boštvo da tražiš van sebe. Ni plakati nećeš kao crvi praha. Ne, brate, nisi Ti od ovih. Ali kao kristal budi miran, ali kao led budi čist i leden! Mučaljiv, golem, kristalan, leden. Brate, Ti ćeš takav da budeš.

Noći su crne. Pjesme su nujne. Ljudi su crvi. Mir je. U noćima je lišina na svijetu: slabašni ljudi, svladani umorom, spavaju. U noćima oni sanjaju i vide iluzije. Oni se boje ledene istine: zato traže u snima žar varavi, blještilo sreće. Ti, brate, Ti znaš da su to varke i pričini. Ti se ne utječeš snima. Ti bdiješ, Ti se ne bojiš.

I dok je tiho, dok ljudi kukavni život umiru, Ti si sam samcat, Ti se čeličiš. Za novoga čovjeka i novo djelo. Za nova Boštva i novo svijetlo. Ti mi živ budi, budi jak ko pećina eona! I ne boj se ledene istine. Odabraše Te osnovi svijeta za novo obistinjenje. Nemoj da ga napustiš, brate, zvan si!

Noć. Ona crna noć. Ona topla u proljeću. Brate, zašto samotariš ulicama? Nigdje nikoga. Samo u najdaljoj daljini ječi nešto. Napinješ sluh. I čuješ pjesmu. Pjesmu plača. Djevojka plače, za draganom plače. Bogu plače. A Ti? Brate, ja sam ugledao smiješak oko usana Tvojih. Brate, otkuda smijeh Tebi, a neka daleko plače za nekim. Da, da. Ti si jak, jači. Ti si najjači. Prevladao si bol sitan. Bol sitan samo je za crve u prahu. Ti se smiješ dok ona plače za draganom: jer Ti znaš da je ljubav sitna, ako je sputana, jer si Ti toliko čeličan, te i sam samcat možeš da snosiš sve i da prevladaš sve. Brate, Ti si prvi od novih. Neki se još boje, neki su još suzama vikli.

Neki su još u okovima. One noći kad je ona plakala a Ti se smiješio — ja sam tajnu saznao: maleni ljudi, vi ste robovi malenih bolova, kukavni su vaši gestovi, vaše suze, vaše ljubavi. A, Ti brate, Ti si nad ljudima. Daleko od bolova sitnih, daleko od bolova malene ljubavi, daleko od crva. Ti si mučaljiv, golem, kristalan, leden.

Pala je noć. U dubokoj jedini si Ti budan. Ideš, koračaš, sam. Samcat. Tvoji su pogledi spoznaje. Oko Tebe se širi kristalna ledenost saznanja. Leden si, brate, čist, od duše si čistiji. Ti si prvi od novih. Ti si prvi spoznao. I to samo zato, jer nisi zazivao gomilu: slijedite me, vi ste na krivome putu, moje staze su nova saznanja; samo zato, jer si sam išao svojim putom i nikoga više nisi trebao; samo zato, jer si dobro znao da gomila nikada i nikada neće biti kadra da ide ledenim putovima Tvojim. Bilo je krivih proroka: oni su zvali druge. Ti si pravi prorok: nikoga ne trebaš, jer znaš da su Tvoji putovi samo za Tebe sama i ni za koga drugoga. Tvoji ledeni putovi sažgali bi druge. Tvoji su putovi za sama Tebe. Brate, brate, Ti si prvi od novih.

Ljudi se boje da bdiju. Ljudi se boje života. I zato spavaju. Prespavaju do pola svoga života. Oni misle: dan je da radiš, noć je za pokoj. U prahu gmižu crvi. Oni se boje čistina. Oni se grče, ako ih gaze — da im površina bude manja. Brate, a zašto ljudi vole snom da se zaštićuju od ledenoga žara Tvojih saznanja? O, brate, ljudi su grešnici veliki, veliki! Oni povikuju da su oni Čovjek, oni kliču da su izrekli tajnu Pramira. A ja, brate, duboko ćutim da oni nisu Čovjek i da oni nisu izrekli tajnu Pramira. Oni vole mnogo spavati, oni se boje da bdiju, oni se boje života. Brate, stid me radi ljudi, brate, oni glavinjaju: dan je da radiš, noć je za pokoj. Brate, nije li to da plačeš? Samo Ti, brate, samo Ti si Čovjek. I niko više.

Ja sam noćas plakao dugo i teško. A zato, jer ne razumiju Tebe, brate! Oni se grče: »A zašto nas odbjegava, zašto su mu oči led i kristal, zašto nas ne vodi putom svojim? Ohol je on, uznosit je on!« A Ti se opet smješkaš. Prozračno, čisto, kristalno. Ti mi veliš: neka ih, neka viču, ja nisam učitelj, ja sam samac. Zar ja mogu da ih vodim? Ta oni su mahnuti! Na mojim putovima nema vođa i vođenih. Na mojim putovima ima samo vođa. Ko ne umije sam da se vodi, taj ne može mojim putovima da korača. Visoko, ledeno i čisto eto me sama. Ne vodi se nikoga, svaki se vodi sam. Uječni vođenici mogu tek u dolini da žive, jer je tamo toplo. U mojim visinama sažgava bijela studen vođenike. To si mi rekao, brate!

Brate, ja Te ljubim! Brate, jer Te znadem dugo. Bio si među ljudima. Ljubio si ljudski, plakao si ljudski. Ljudski si mrzio. Bilo je noći. Vidjevao sam Te gdje plačeš za plavim očima djevojačkim. Vidjevao sam da su suze Tvoje u dubokim noćima kapale na jorgovan i na ljubičice. Ti si ljubio ljudski, plakao i mrzio ljudski. Ali Ti nisi umro ljudski — jer Ti si prvi od novih.

Ti više ne umiješ da plačeš za plavim očima djevojačkim, Ti više ne ideš dolinom kukavnih, Ti si leden, brate! Pogledi su Ti spoznaje. Čistije no duše što su čiste.

Prevladao si sitno. Sitne suze, sitne ljubavi, sitne bolove. Brate, o brate! Ti si visoko nad dolinom ljudi, u visinama leda i kristala. Ti si prvi od novih. Mučaljiv, golem, kristalan, leden.

FEUILLETON

PALESTINSKI PREGLED

ŽIDOVSKO-ARAPSKI PROBLEM

Donosimo izvod iz članka koji je izašao kao predgovor u brošuri dra Moše Beilinsona »K židovsko-arapskom problemu«.

Židovskome narodu desila se u njegovoj zemlji teška nepravda. I mi sami počinjali smo greške; i taktičke i supstancijalne. Mi to priznajemo. Ali što su one prema razornim silama koje ustadoše protivu nas. Kako li je neznatna naša najteža taktička greška — naše držanje u pitanju Zidine naricanja — prema onome zlodjelu koje nam počinise? Što li je naša nedovoljna pažnja u stvari arapskoga pitanja, uporedi li se s krvoločnim i bijesnim neprijateljstvom kojim su izvjesni arapski krugovi posmatrali čitavo naše djelo pravde i rada?

Greške se moraju da isprave. Nije dosta, ako događaje iz mjeseca augusta proklinjemo; mi moramo od njih nešto i da naučimo. Naše pravo na izgradnju Erec Jisraela, pod uslovom da ne nanosimo stvarne nepravde arapskim masama, naše pravo na izgradnju židovske domaje u židovskoj zemlji uzvišenije je od svake sumnje. Neometano ostvarivanje ovoga prava treba da bude nepokolebiva osnovica svakoga cionističkoga rješenja židovsko-arapskog problema. Od nas treba da je daleko svaka misao podjarmljenja i nanošenja nepravde. Cionizam bi se sam iznevjerio svojim vlastitim načelima, kad ne bi usadivao u srca svojih pristalica spoznaju da je svaki čestit čovjek naš brat, dvostruko brat svaki koji radi i koji trpi, a trostruko brat radni čovjek iz arapskoga pučanstva s kojim obrađujemo zajedničku zemlju. Ali isto tako neka je daleko od nas svaka pomisao na koncesije koje obaraju srž našega pokreta te pretvaraju njegovu sadržinu u iluziju. Cionistički se pokret rodio zbog istoriske nepravde s koje trpi židovska nacija i zbog goleme nevolje židovskih narodnih masa. Ove političko-socijalno-ljudske snage jezgra su našega pokreta. Židovski narod teži za samostalnošću, za ljudskim i socijalnim oslobođenjem.

Između arapskih vođa i između interesa radnoga arapskog naroda zijeva nepremostivi jaz. Ko nas potiče na kompromis s ovim vodama, taj nam predlaže neka se bratimimo sa socijalnom reakcijom. Taj previdi biće arapsko-židovskoga konflikta.

Likvidacija toga konflikta leži u izgradnji židovske domaje i u zadovoljenju svih stvarno fundiranih potreba arapskoga stanovništva. Pored toga je potrebno da si mandatska vlada bude svijesna svoje visoke civilizatorske zadaće u Palestini.

Govori se i o silama spolja koje bi nas mogle prinukati na političke koncesije. Ove su spoljašne sile, u koliko se time misli arapska pogromska propaganda, dijelom plodovi pretjeranih glasina, dijelom prenošenje evropskih pojmova u jedan načelno različan i strani svijet. Mi smo kadri uz jedan uslov neutralizovati ove sile: da cionistički pokret ostane jak i jednovit, svijestan svoje zadaće, spreman na čin i žrtvu.

Nalazimo se u ozbiljnoj krizi. Možda se ona može da usporedi s Uganda-krizom. Ta unutarnja kriza naš je najveći neprijatelj, daleko opasnija nego palestinska administracija koja se može u svako vrijeme drugom da nadomjesti, daleko opasnija nego propaganda arapskih pogromista čija se moć temelji na neznanju i na tlačenju narodnih arapskih masa. Kad se bude ta kriza prebrodila i kad cionistički pokret s obnovljenim elanom nastavi svoj rad, te kad nešto nauči od pogrešaka, počinjenih za vrijeme događaja u augustu prošle godine, onda će se jasno vidjeti da je ona moć, koja se digla protivu nas, tek posljednje trzanje palestinskoga feudalizma i levantinizma, koji umire.

Ne prijetite našem pokretu premoćni vanjski neprijatelji, prijeti mu unutarnja slabost. Tu slabost moramo da prevladamo: jasnom i stvarnom spoznajom stanja u zemlji, nepokolebivom odanošću narodskim načelima pokreta, neumornom požrtvovnošću za naše djelo.

PISMO IZ TEL AVIVA

»Tai« (Teatron arec jisraeli) minijatirni je teatar u Tel Aviu, izgrađen prije nekoliko godina za malene intimne priredbe i komorne koncerte. Ta sitna zgrada — tek s nekoliko stotina sjedala — prekinula je s palestinskom tradicijom. Ovdje smo bili vični da sve udešavamo u velikim razmjerima, da izgrađujemo velike dvorane s jednostavnim sretstvima kako bismo omogućili pristup tisućama posjetnika koji nađiru na svaku priredbu: bio koncert, kazališni komad, predavanje, zbor ili politička satira. Pa i »Matate«, palestinsko minijatirno kazalište, igra katkad u Bet ama u

Tel Avivu pred 3000 osoba. U »Tai«-u se prviput stvorio uži krug s finim ukusom i velikom jednostavnošću. Razvoj je pokazao njegove velike funkcije. Maleni je teatar u prvom redu ugodan za muzička gostovanja te je mnogo pridonio ugodnim mjesečnim večerima Muzičkog društva. U tom se krugu tokom kratkoga vremena stvorila jezgra muzičara koji se brinu, za dobar program. Publika, koja stalno posjećuje ove večeri, pokazuje razumijevanje i interes. Možda izvedbe nisu uvijek tako prvorazredne kao programi, ali često se može na ovim večerima domaćih umjetnika uživati u muzici barem jednakoga nivoa kojoj uzornoj priredbi u evropskim gradićima. To je već maleni napredak, ako se pomisli da sve ove priredbe ovdje priređuju s malim sretstvima jednostavno — i s privatne strane. Začudno je kako su nabrzo ovi koncerti zadobili određenu — i dobru — formu. Mnogi će u zemlji potvrditi kako je »Evropejac« ovdje prije nekoliko godina teško polazio na koncert. Točan početak — bio je nepoznat. Ako se ipak jednoć točno počelo — tad su kasnitelji još za čitave prve tačke smetali priredbu škripanjem vratiju i sjedanjem na sjedala. Teško je bilo uzdržati red; često se jedva sve prisutne moglo koncentrisati da slušaju. Ko danas posjećuje koncert ili teatar u Palesti, smatraće sve ovo izmišljotinom ili pretjeranošću. Danas sve prolazi u miru, nema nereda, ne kasni se. Golem napredak u kratko vrijeme.

Maleni teatar na Rotschildovu bulvaru donio je prošle zime iznenađenje: prikazivanje Molnarove »Igre u dvorcu«. Glumili su neki članovi »Tai«-a. Ova je grupa glumački djelovala u Palestini već godinama, katkada i proživljavala krize. Konačno je zasjeniše Habima i Ohel. A sad dolazi da prikazuje Molnara. Već je sam izbor komada za Palestinu novina. Što se umjetnosti tiče — ovdje su ljudi više skloni ozbiljnom, dostojanstvenom. A ako se probudi želja za komedijom, zadovoljava se političkom satirama kako se može da razabere po uspjehu »Matate«-a. Molnar je novina. I način je prikazivanja bio novina. Posve priprost, jednostavan, ugodan prikaz. To je neobično djelovalo na hebrejskom jeziku. Upotreba je hebrejskoga jezika u Palestini danas posve razumljiva i naravna stvar za najrazličitija područja života: za školu i kuću, za trg i trgovinu, za politiku i znanost. Ali Molnar na hebrejskom! To je ipak neko malo čudo! Takva frivolnost i neskrupuloznost jedne periode u dekadansi nije se još hebrejski mislila, pisala ili govorila. Hebrejski je jezik za nas klasičan — pa kao da ne pristaje svakoj temi. Još za danas...

★

Nedavno je u Tel Avivu bila izložba desetorice palestinskih slikara. Većinom su to u zemlji poznata imena: Gutman, Melnikov, Rubin, Gliksberg i drugi. Čedna izložba od nekoliko desetaka slika — ali je nekim odličnim radovima zadivila posjetnike. Da se ne analizira svaki pojedini rad, može se konstatovati siguran i stalan uspon tih palestinskih slikara: i po izboru slika i po izvedbi.

Gotovo svi traže izričaj u crtanju palestinske krajine i specifičnog značaja njezinih ljudi. Dok je prije bio u središtu interesa haluc-radnik, danas je orijentalac, najviše jemenski Židov. Mnogi radovi vanredno uspješno ocrtavaju taj tip. Nadalje imade odličnih životinjskih slika.

Izložba izriče kako je krajina djelovala na izbor boja. Evropejac će za mnogu boju za nas u zemlji samu po sebi razumljivu — reći da je »egzotična«. Primjerice za punoću azurne boje neba ili za blagu sivozelenu boju uljike.

★

Kulturno se djelovanje u zemlji neobično lijepo razvija. Ono napreduje. Ni nemiri od augusta nisu mogli omesti taj uspon. Mi smo u zemlji kanda i zaboravili na žalosne dane od augusta prošle godine. Toliko imade u nas vitalnosti, te je rana brže no bi se mislilo zacijelila. I kao neopazice zašli smo u normalnu kolotečinu života i rada. Života za naš ideal obnove, rada za spas naroda.

Gerda Arlosoroff-Goldberg

OMLADINSKI PREGLED

PALESTINSKO OBNOVNO DJELO I NAŠA OMLADINA

Cionistički pokret teži za tim da u Palestini stvori zajednicu Židova. Ta će zajednica živjeti po izvjesnim formama i zakonima. Židovska zemlja biće židovsko vlasništvo. Da li će to biti židovska država, domaja, binacionalna država, dominion — u to ne ulazimo. Dakle: osnovna je težnja cionističkoga pokreta nastojanje za stvaranjem židovske zajednice u Palestini. Većina židovstva živi u rasulu. To židovstvo želi da si stvori centar u Palestini; znači da treba iz toga židovstva pojedine skupine da odu u Palestinu. Svi Židovi neće i ne mogu onamo da pođu. Samo najbolji. Mi smo u ovoj zemlji malena zajednica. Maleni po broju i slabi zbog razvodnjenosti svoga židovstva. Nismo u središtu židovskoga života. Mi smo na njegovoj periferiji. Ali ipak, želimo li da budemo živi dio u životu židovskog naroda, moramo da radimo za ostvarenje njegovih sadanjih postulata. Treba da radimo ono što je spaso-

noszo po židovski narod, ono što on od nas zahtijeva.

I do naših je redova poslije rata doprla misao hahšare i alije. Prvi vode omladinskog Saveza pošli su u Palestinu. No čitavi Savez onda još nije imao izrazitu palestinocentričku ideologiju. Ovu je ideologiju Savezu dao njegov ideolog Cvi Rothmüller. Ali nije to bila tek ideologija koju je on možda naturio saveznoj omladini. Ta je ideologija bila životna potreba velikog dijela savezne omladine. Sjećam se dobro kako smo se mi vode saveznih udruženja u provinciji borili na našim pretsletskim sastancima protiv galutocentričke ideologije Alberta Weissa. Savez je stalno napredovao u palestinocentričkom pravcu. Imao je zadaću da obuhvati svu židovsku omladinu naših krajeva i da je orijentira prema Palestini. Na tome putu trebali su da predvode oni koji su bili spremniji, radikalniji. Na VI sletu u Osijeku proglašen je Ahdut hacofim jezgrom Saveza. Cofim su trebali da ga uprave snažno prema Erecu. No cofim u svojoj ekskluzivnosti nisu mogli ili htjeli da vode ili predvode čitavu omladinu. Istupili su iz Saveza. Savez je ostao bez svoje jezgre. U Ahdutu se našlo nekoliko pojedinaca — ne onih sa vodstva, nego iz redova »običnih« članova — koji su nastojali da iskupe riječi svojih voda. No ova hahšara nije uspjela. Možda bi bilo interesantno da se jednom malo dublje ispita ko je krivac ovoga neuspjeha... Možda to nisu bila samo »zastvorena palestinska vrata«?.... No pustimo historiju. Ahdut hacofim svršivši svoju eru halučkoga pokreta vratio se u Savez koji nije nikada zahtijevao od svojih članova apsolutnu hahšaru i aliju, no uvijek je redovito iz svojih redova slao svoje najbolje u Palestinu. Pred kratko su vrijeme opet dvojica naših drugova pošla u Erec.

Danas u toku nove alije ukazuje se potreba da našu ideologiju uporedimo s našim životom. Ideologija pravog židovsko-obnovnog omladinskog pokreta mora da bude jedino cionistička: palestinocentrička, cionocentrička. Herzl je u svojoj genijalnoj intuiciji unapred odredio naš put: povratak židovstvu prije povratka u židovsku zemlju. Njegovo ga vrijeme nije još potpuno shvatilo. Ali proroci ne stvaraju samo za svoja vremena, njihove riječi nalaze put do sredine svake zajednice. Herzl je govorio i nama kasnima. A naš je prvi put do našega židovstva. Treba da najprije ostvarimo duševnu hahšaru i aliju — onda smijemo da se brinemo o tjelesnoj. Krivo je dakle forsirati hahšaru ljudi naše sredine, ako nisu dovoljno fundirani. Takvi će onda jasno kod prvoga sukoba napustiti pozicije! U prvome je redu potreban kontakt sa židovstvom, sa živim djelom židovskoga

naroda, sa svim njegovim dijelovima. Osim toga treba da se opet nanovo uspostavi duševni kontakt sa našim halucim u Erecu. Ove duševne povezanosti danas bez sumnje nema. No mi svakako trebamo tu vezu.

No nije li možda za čitavi naš Savez »Osječki program« danas tek jedna obična krpica papira? Silom prilika strpali smo svoj cionizam u šablonsko-matematičke ispitne redove. Živimo od svagdašnjice rješavajući malena pitanja. Gubimo se u sitnicama, a ono nam veliko ostaje daleko. Pitanje cionizma nije naša lična stvar, nego stvar koja se može da obavi između minhe i maariva. Ali ipak vjerujem da ćemo još pravovremeno moći da se odrvemo mrtvili, da ostanemo jedan veliki sat duže omladina.

Mi želimo da se nazivamo pokretom. Imamo li mi na to uopće pravo? Pokret je nešto što se pokreće, tijelo s dušom i neizmjernom čežnjom za djelom. Zajednička svijest, zajednička odgovornost, uzajamno potpomaganje, bratska skladnost: sve to čini pokret pokretom. No čini mi se da mi ne živimo u pokretu, nego u društvima.

Opet treba da se povede riječ o saveznoj svijesti i saveznoj odgovornosti. Savez ima da nam bude živ organizam.

Danas se još uvijek polemizuje da li je bilo svrsishodno kada je sklopljen savez između cionista i necionista. Da li je Jewish agency uspjela i da li ona pruža ono što se od nje očekivalo? Jewish agency moći će da izvrši ono što mi od nje očekujemo onda, ako budemo mi na svome mjestu. Treba da se vodi borba o dušu židovskoga omladinca, rekao je Weizmann u svome govoru na otvorenju kongresa. A ovu borbu treba da provedemo mi sami. Dakle podvrgnimo reviziji sve naše dosadašnje djelovanje, naš život u pokretu.

Savez židovskih omladinskih udruženja danas je u nas jedini predstavnik židovskog omladinskog pokreta. On ima u ovaj čas da se izgradi onako kako je potrebno uviđajući zahtjeve koji se na nj stavljaju.

Samo i jedino onda, ako budemo doista smatrali Palestinu centrom svoga života, imademo pravo da se nazivamo palestinocentricima. A ova je orijentacija jedino dostojna današnje židovske omladine.

Branko Grossmann

NAŠ RAD

Na svakom se našem sastanku, na propagandi i u listovima govori o tome da treba raditi. Izgradili smo čitave sisteme rada

O NAŠEMU ŽIVOTU

»A pokret se smije da sudi i prosuđuje samo po životu pokretača i pokrenutih.«

Cvi Rothmüller

Često, vrlo često u samoći razmišljam o našem pokretu. Pa se pitam kako i koliko me je zahvatio, koliko mi je zašao u dušu. Koliko mi je promijenio pravac života. I tako poređujem prošlost sa sadašnjošću. I tražim ono što će biti jednom kasnije. A onda tek mogu da pojmem zašto su moji prijatelji nezadovoljni s današnjim stanjem u pokretu, zašto govore o krizi i umrtvljenome elanu.

Istina: bilo je i prije nezadovoljstva (gdje nema nezadovoljstva, tamo nema ni pokreta). No ono je bilo drukčije od današnjega. Ono je prijašnje dolazilo od previše snage — htjelo se više, snažnije. Ovo današnje odaje zamor. Prijatelji osjećaju da ih kući tromost neka. Htjeli bi da bude kao i prije — a osjećaju teškoću toga obistinjenja.

Zar zbilja ne može nikada više da bude zbivanje u pokretu onako bujno kao u prvim danima? Mora li neizbježno da uvene i zamre sve što je nekoć živo cvalo i rasio? Zar da zamuknu prve budnice, zar da u pokretu pored rada ne bude i onoga divnoga života, zar naša ideja neće nikada više onako moći da nas revolucionira, uzburka, razgori — kao što je to bilo onda kad je naš pokret bio u danima svoga nastajanja?

To ovisi o Vama. O Vama, mladi moji prijatelji, o onoj generaciji koja će u najbližoj budućnosti da bude nosilica našega omladinskoga pokreta. Rekoh: ovisi o Vama.

★

Imade u nas rada. O tome neka niko ne sumnja! Mi radimo i kulturno i za opće cionističke akcije danas isto tako — katkad možda i više — kao što smo radili i prije. No sam rad nas ne može da zadovolji. Nama pored rada treba još nešto. A to nešto je: život. A što je taj život? — Pokušaću da ocrtam vibriranje toga života koji smo doživjeli. A koji danas više ne proživljavamo.

Sjećam se kako sam postao cionist. Sjećam se što mi je cionizam donio. I svima mojima prijateljima. Pa znadem kako smo živjeli mi u one dane. Nas mladiće i djevojke, ili u velegradu ili u provinciskim gradovima ili u selima, zadesila je cionizmom revolucija našega života. Bijasmo pohodoci kina i kazališta, rado čitاسmo romane Dostojevskoga i Freudove knjige o psihoanalizi, sastajاسmo se u nedjeljnim poslijepodnevim na žurovima kod prijatelja ili

u društvima, a ipak je mnogima nejasno što zapravo znači: treba raditi! Obično se kaže: to znači dižati sastanke, voditi akcije, pisati Ro-u itd. No mislim da to nije dosta. Za naš rad treba više: treba rad cijeloga našeg bića. Svaki dan, svaki sat, svaki čas mora nam biti ispunjen mišlju na naš narod i na naš pokret. Ne smijemo da budemo Židovi i cionisti samo na određene dane i određene sate kad imamo satanak. Pa makar onda u te dane i u te sate držali predavanja ili praznili kasice ili radili što drugo, naš će rad biti dovršen, on će biti tek ispunjavanje vremena. Pravi će to rad biti tek onda, ako držimo predavanja, jer smo osjetili da je naša osnovna zadaća upijati i u druge presadivati duhovne vrednote našega naroda, ako praznimo kasice, jer smo si svakog časa svijesni kako moramo pomagati našoj braći u Erecu. Onda svaki sastanak može puno da donese: može omladinu privedi radu čitavim nezanim bićem. Svaki omladinac mora svom dušom svojom da bude povezan sa narodom i s pokretom.

Nestašica je dakle svakidnevne povezanosti s pokretom najveći uzrok neradu. Vođe i članovi sjete se tek dan prije sastanka da treba nešto učiniti, nešto pripremiti što će omladinu zadovoljiti. To tada obično ne uspijeva. Ljudi su nezadovoljni, a dolaze dalje na sastanak, jer je to već postao običaj. A da je vođa i da su ti članovi svakidnevno povezani s cionizmom onda bi, želeći da se što više povežu s narodom, njegovom prošlošću, njegovom budućnošću i zbivanjem u sadašnjici, intenzivno čitali preko sedmice naše novine i knjige iz sada zaprašenih knjižnica. Na sastanku bi tada imali mnogo da kažu, jer bi govorili o onome što im posve prirodno i u dubini pokreće njihovo vlastito biće. Dabome, da bi čitanjem toj svijesti podavali stvaran oblik.

Sastanak bi onda bio živ i ispunjen, jer bi rezultirao iz svakidanje ljubavi i povezanosti pokretu. Ali ako mi samo dva sata ili možda dva dana u sedmici mislimo na sve to, onda ni uza sve napatke i poticaje Ro-a, ma koliko oni bili dobri, ne možemo da dobijemo rezultat našega rada: da odgojimo sebe i druge dobrim Židovima koji će biti spremni da udovolje zahtjevima naroda. Za naš rad treba više: Treba svaki čas našega života da bude povezan sa životom naroda, svaka misao u skladu s nastojanjem da se narod privede boljem životu, svako djelo, djelo za oslobađanje. Nemojte da budete sezonski cionisti, budite radnici običnoga dana!

Leon Geršković

prijateljica. Jednom riječju: živjeli smo bezbrižno i normalno, nismo se suviše »enervirali«, bili smo kulturna mladež koja čita knjige i umije u društvu inteligentno da razgovara. Ali nismo imali neko centralno težište u svome čitavom radu. Živjeli smo iz dana u dan. Nismo radili ni za kakav naročiti cilj.

A onda je došao cionizam.

I time stupismo u novu etapu našega života. Bezbrižni izgubiše svoju hladnokrvnu ravnotežu, normalni se revolucioniraju. Jednim časom potreslo je našu dušu nešto elementarna. I kao kad u prirodi elementarna katastrofa golemom dinamikom krši stijene i stvara nove oblike — tako je iz potresa u našoj mladenačkoj duši rođen jedan novi, čisti svijet. Mi smo zaboravili svoj Juče, mi smo počeli da živimo novim životom. I knjige i žurovi, i kina, i društva, i velegradski veliki svijet i provinciska tromost — sve je to za nas prestalo da važi. Sve je to zadobilo važnost sporednu i slučajnu. Izgubismo vezu s tim svijetom, ne htjedosmo da znademo za nj. Ta nama je u dušama našim cvalo nešto novo i veliko. Mi smo ugledali jedno novo svijetlo, jedno sunce oko kojega će da se kreće čitav naš mladi život kao što se planeti u svemiru kreću oko svojih sunaca, primaju od njih svijetlo i toplinu — život. Mi smo odlučili da postanemo drukčiji, mi smo odlučili da oponiramo i da se borimo, da hrabro zapjevamo našu budnicu i da probudimo čitavu mladost našu, pa da je pod barjakom našega novoga svijetla povedemo putem punijega, dubljega i smisaonijega života. Eto, prijatelji, to je bio za nas cionizam. I ko nije osjetio da cionizam za nj znači prekid sa starim životom a početak novoga, opozicija protiv društvenih konvencionalnosti a borba za istinsko stvaranje — taj nikada nije doživio cionizam. Ta sveta ideja bila je miljenče naše mladosti. I baš kao što malo dijete, kad mu poklonite bebu ili kojigod igračku, imade nešto što ga neizmerno veseli, tako je i nas cionizam razveselio onom veličajnom djetinjom naivnošću. Igračka nije za dijete »igračka«; to samo mi velimo »igračka«; za dijete je ona najapsolutnija stvarnost i najneophodnija potreba. To je bio za nas naš cionizam.

Mi smo dolazili u naša udruženja. I ondje radili za cionizam. Čitali smo knjige, praznili modre kasice Narodnoga fonda, učili hebrejski, pjevali pjesme, plesali havu. No to je sada imalo drugi smisao nego sav naš prijašnji rad. Mi smo znali da smo čest jedne velike obnovne zajednice, da smo dio jedne goleme prošlosti i veza stvaranja jednoga budućega života. Znali smo da naša braća, naši haluci, rade na tvrdoj grudi Erec Jisraela, živo smo čeznuli da i mi jednoć pođemo u Erec Jisrael. Ako smo

sad čitali knjige — pa to je bilo nešto sasvim drugo. Mi smo o romanima Dostojevskog vodili inteligentne razgovore, a kada smo u zajednici čitali Jiskor, onda smo znali da budemo do suza potreseni i da po sedmicu dana budemo u ognjici zbog velikoga života onih velikih heroja, i znali smo: ti se heroji tiču našega vlastitoga života. Eto, to nam je bio cionizam. Objava jednoga novoga života, rad za jedno novo stvaranje, čežnja za obnovom sebe. Rekeh: da smo radili za cionizam. Ali mi nismo ni zapažali da radimo. Mi nismo osjećali teškoću rada. I najteži rad tekao je lako. Jer nam je u duši pjevala muzika naše obnovne misli, jer smo bili elementarno oduševljeni.

Sjećam se naših zajedničkih sastanaka. Na sletovima i na sastancima nekoliko udruženja. Iz Koprivnice, iz Beograda, iz Križevaca, iz Sarajeva, iz Zagreba, iz Vukovara, eno mladih ljudi. Upoznavaju se, pjevaju jedne pjesme, oduševljavaju se za jedan ideal, sataju se zbog jednoga cilja. Vraćamo se kući, obogaćeni poznanstvi-ma. Prijateljima. S njima nas je vezala luč ideje. Mi smo dopisivali, stvarali krugove. Tako je naša zajednica rasla. I svi su bili oduševljeni, i svi su žarko živjeli svoju mladost. Bili su buntovnici, nezadovoljnici. Htjeli su radikalizam i bezuslovnost. Težili su za činom i stvaranjem. No sve u svemu: nad tim je lebdjela aureola onoga što mi zovemo: život. Bilo je vrenje i vibriranje. Bez zamora i potištenosti, bez tuge i beznada. Kažem: bio je život!

★

Eto, prijatelji — a danas toga života više nema. Ja to ne velim iz nostalgije za prošlošću — kao što starci jadikuju »za onim lijepim vremenima kad smo mi bili mladi« — niti iz bilokakve romantične čežnje. Ja to velim iz bojazni i želje, jer posve hladnokrvno mogu konstatovati da je naš nedostatak onaj bujni život što ga znamo iz prvih dana pokreta. Iz bojazni: jer se bojim, da bi moglo propasti — suviše rano propasti — što smo mi stvorili iz stvaralačke težnje i pozitivnoga htijenja. Iz želje; jer duboko želim da mi opet oćutimo zamah toga divnoga života.

A kako do toga života?

Negda smo bili oponenti i bezuslovni. Danas smo tolerantni i tromi. Negda smo bili asketi i fanatici. Danas smo osrednji i uslovni. Mladi — a ipak stari. Jest, treba nama asketizam. Tek nemojte krivo da me shvatite: ne mislim ja asketizam odricanja od materijalnih dobara i uživanja. To je sporedno. Ja mislim asketizam odricanja od nestvaralaštva, od mirovanja, od filistar-skoga zadovoljstva. Ja mislim asketizam koncentracije za rad, asketizam bezuslovnoga koračanja putovima ideje. Jer taj

asketizam, ta svijest, da se mi u nečemu mijenjamo na bolje, da mi sami sebe odgajamo i usavršavamo, to je bila ona svijest koja nas je oduševljavala za novi život po cionizmu. Mnogi su taj asketizam oživotvorili. — Treba raditi danju i noću. Treba biti strog prema sebi. Treba udesiti svoje zvanje u životu samo u skladu s etosom toga asketizma. I ne treba mariti ni za što drugo. Ja znam: to je teško. I malo je prvih prvaka, malo je asketa po duši. Ali svijet asketizma stvara život i oduševljenje. Ja ponavljam: ne mislim teološki asketizam; mislim: asketizam zbog stvaranja. Usporedite, prijatelji: negda i danas. Ima li među nama asketa? Ili: ima li ih dosta? Ja velim: moja je vjera jedino u obnovi oduševljenja. Ne uzmognemo li da to izvršimo — mi ćemo nestati. S nama sve one težnje i pjesme, svi sastanci i zavjeti. Čitav jedan život. A hoćemo li mi to da dopustimo??

★

Ja sam već jednoć rekao da se mi ne trebamo da borimo o ideologiju. Neću time da se identifikujem s onim infantilnim naivčinama koji trabunjaju: »Ne treba nama ideologiziranja«, a da ni sami ne osjećaju siromaštinu svoje bijedne fraze. Ja tek hoću da istaknem da pitanje ideologije nije naše kapitalno pitanje. Mi smo od početka imali našu ideologiju: obnova sebe, Erec Jisrael. A sada: hoćemo li malo bliže onoj struji ili drugoj struji — to više nije bitno. Mislim: za naš omladinski pokret u Jugoslaviji. Bitna je volja, volja mladosti. Drugo će po sebi doći. Možda ćemo mi za koje vrijeme da budemo orijentisani nešto malo »hitahdutovski«, možda. Ali i za to treba mladosti. Ako mi hoćemo da budemo sljednici te dosljedne i zdrave ideologije — a njezinu sam potrebu naglasio na Saboru vođa, januara 1930 u Zagrebu — onda moramo da mladi i obnovljena oduševljenja pridemo njezinu stvaranju. Eto da ponovim da nije naš problem u tome, da ne bismo smogli orijentaciju — on je u tome da nemamo mladosti, elementarne. A to treba da nam se vrati. Samo tako ćemo moći da postanemo sljednici naših Poale Erec Jisrael.

Imade još jedna stvar. Mi još uvijek suviše malo naglašujemo specifični duhovni rad. Ja još uvijek vrlo često slušam glasove u našem pokretu koji govore da nama ne treba teorije, da nama treba »djelo«, što će nam riječ, mi hoćemo »stvaran rad«. I u tome leži opasnost fosiliziranja omladine. Mi ne smijemo govoriti: teorija — djelo, riječ — stvaran rad. Ko postavlja ove protivnosti taj ne umije kritički da misli. Jer nema djela bez teorije, ni stvarnog rada bez riječi. Pa niti obratno. Ima samo sinteza objega. Pa baš je naš narod vazda ostva-

rivao tu sintezu. Uzmite Arona Davida Gordona. Za njega sigurno niko neće reći da je bio teoretik. A uzmite njegova djela, pa ih čitajte! I vidjećete: i on je znao za riječi! Ne bojmo se mi riječi, teorija, ne bojmo se mi duhovnog rada! Mi ne možemo bez toga, mi smo omladina! I ja znam za ljude koji su po riječima postali djelateli. Treba znati da u djelima naših ideologa imade riječi stvaralačkih. Dajte, čitajte Buberove govore o židovstvu i Herzlove dnevnik, Klatzkina i Ahada Haama — pa ćete uvidjeti: da nama treba riječi i teorija, jer mi bez njih nećemo moći djelu. Mi smo omladina, i nama treba duhovni rad. A snaga naše mlade krvi neće dati da ostanemo samo kod riječi. Koraknućemo i djelu. Omladina, ako je izgubila težnju za duhovnošću, više nije omladina!

★

Mi još nismo narodu otušili svoje. Mi još uvijek imamo misiju rada. Zato, pazimo, da još više smognemo snage za opstanak. A smoći ćemo je samo obnovom našega života.

Zar samo jednom može da bude bujan pokret? Eno cvijeća u poljima. Ono cvate. I uvene u jesen. Ali s proljeća opet cvate snova. To neka saznadu naši najmlađi koji će da obnove naš pokret.

Listam Gideonima i Hanoarima. I po svojim pismima. Gledam slike s naših sastanaka. Tako se budi u meni bezgranična želja da nikada ne propadne taj lijepi život koji smo mi oživjeli, taj lijepi svijet koji smo mi stvorili. **Sljednici neka nastave, neka bezuslovno nastave!** Ali put u budućnost ide tek uz cijenu obnove.

Cionizam treba da Vam postane doživljaj i revolucija mladoga života Vašega — kao negda. Treba da budete asketi i fanatici — kao negda. Treba da budete mladi i s vjerom da ćete obnoviti Čovjeka — kao negda.

To. Bez toga ne ide. Ko hoće jaku hebraizaciju i jak rad za Kkl, ko hoće jak kulturno odgojni rad, ko hoće hahšaru, aliju, promjenu zvanja etosa i ideje radi — taj mora najprvo da traži tu revoluciju. Bez nje: propadanje. I to: sigurno propadanje. Koje vodi konačnoj propasti.

★

Napisao sam ove retke svojim najmlađim prijateljima. Želio bih im da u »Hanoaru« po tome dobiju poticaj za razmišljanje — pa da i oni sami u »Hanoaru« dadu izraz svojoj volji za bezuslovnom obnovom.

★

Mi moramo opet od sebe tražiti najviše što se može. Mi moramo da opet oponiramo mekušavosti. Mi moramo opet da asketizujemo svoj život. Da budemo netrpeljivi prema sebi. Odbacićemo sitničave užitke-

mondene bolećivosti, prezrećemo vajnu atmosferu plesnih dvorana. Dok drugi budu spavali, mi ćemo u noćima vršiti poslove. Otkidaćemo od svojih ličnih užitaka sve za izgradnju novoga života. Dopisivaćemo se ko u prvim danima, stvarati krugove prisnih prijatelja ko u prvim danima. Stvarati zajednice buntovnika, vjernika.

Ja ponavljam, prijatelji: netrpeljivost, fanatizam, askeza!

Pavao Wertheim

KNJIŽEVNI PREGLED

HEBREJSKA KNJIŽEVNOST

HERDER I HEBREJSKI JEZIK

Govori li se o odnosu Herdera hebrejskom jeziku, onda se u prvom redu misli na njegovo djelo »O duhu hebrejske poezije«. Iako je ovo djelo jedan torzo, ipak nam pokazuje da je Herder duboko pronikao duh hebrejskoga jezika. Ova je knjiga u Njemačkoj revolucionirala shvaćanje Biblije. No bilo bi jednostrano, kad bi se jedino na temelju ove knjige htio odrediti odnos Herdera hebrejskom jeziku. Upravo neka manja teologiska i poetska djela pokazuju ispravnost Herderova gledanja. To su: »Listovi iz davnine«, »Židovske pjesme i bajke«, »Židovske parabole«. Pjesnika i učenjaka Herdera više je zanimala Biblija od Osijana i Homera. On sam priznaje da mu je knjiga o duhu hebrejske poezije nicala u grudima već od danâ njegova djetinjstva.

Herderova kritika Biblije ističe se osobujnom metodom. Nije to arheologiskokritička nego estetskoistoriska metoda. Ovdje nije na djelu samo istraživač i teolog nego i pjesnik. Ima u ovim spisima mjesta takve pjesničke jačine koja se može postići samo u trenucima najvišega oduševljenja. Po Herderovu mišljenju leži čar biblijske poezije u hebrejskom jeziku. Naslov bi se njegove knjige »O duhu hebrejske poezije« mogao ispravnije promijeniti u naslov »O poetskom duhu hebrejskog jezika«. Herder svagdje ističe tu poetičnost hebrejskog jezika gdje god o njemu govori.

Herder je kao jezikoslovac bio neobično tankoćutan i budno slušao glasove narodâ. On je spoznao nacionalni karakter svake narodne poezije. Svaki narod posjeduje svoju iskonsku poeziju koju ne može niko oponašati. Stoga Herder oštro napada svako takvo imitiranje. U svojim »Fragmentima o novijoj njemačkoj literaturi« napada njemačkoorijentalne pjesnike onih dana, naime one pjesnike koji odijevaju svoju poeziju u orijentalno ruho te je rese biblijskim slikama, biblijskim krajinama a i drugim poetskim cvijećem Biblije. »Možemo li

mi oponašati orijentalce? Možemo li mi da im budemo ravni u pjesmi?« pita Herder. I on na to odgovara: »Ako biblijski pjesnici govore o snijegu Libanona, o rosi Hermona, o hrastovima Bazana, onda pjevaju o slikama koje im je sama priroda rodila. Ako naši pjesnici oponašaju ove slike, onda ne rišu našu prirodu. I njihove nam riječi zvuče namješteno.« Svako se pravo pjesništvo može da stvori samo prema osjećajnoj sferi svoje sredine, svaka je imitacija poput umjetnih dragulja prema pravima. Herder kaže da je nemoguće oponašati grčku ili hebrejsku poeziju. Židovske motive neka obraduju samo Židovi. U svojoj raspravi o Mojsiji Herder se čudi što još nema epopeje o Mojsiji na njemačkom jeziku. On daje poticaj za nju ovim riječima: »No ja ne bih time da potaknem kojeg Nijemca već njemačkog Židova! Njemu je taj predmet nacionalan, njegovo ranije i točnije poznavanje pjesnika svoje nacije moralo bi mu dati stariju naivnost, negoli se može da traži od kojega Nijemca.« U uvodu u »Židovske pjesme i bajke« piše: »Bilo bi mi vrlo milo, kad bih mogao potaknuti kojeg mudraca židovske nacije da nam sabere i dade biserje sa dna morskog hebrejske poezije i da nam pokloni ljepše i bogatije zbirke.« — Pa ipak imade svečovječjih pjesničkih duša koje osjećaju srodstvo svake poezije. Samo ovi imadu pravo brati cvijeće pjesništva i u tuđim baštama. Jedan je od ovih bio Herder.

Iako je Johann Gottfried Herder oplovio snažnu struju hebrejskog pjesništva koliko je duga i široka, ipak nije mogao mnogo da dade samim »Hebrejima«, ljudima haskale. Oni su poznavali svoju Bibliju bolje no Herder, oni su imali intimnije veze s hebrejskim pjesništvom no Herder. U getu su se Herderu divili kao glasniku humaniteta. Čitali ga nisu mnogo. U novohebrejskoj literaturi nije Herder zastupan. Imade tek prijevod jednog malenog djelca. 1861 godine izdao je David Löwenthal izbor najljepših Herderovih parabola pod naslovom »Kevod halevanon«.

Samuel Meisels

TRAGEDIJA NAŠEGA LITERARNOG STVARANJA

Uz knjigu Samuela Romano: Šelomo ben Gabirol.

Kroz mnogo je sedmica izlazila u feljtonu »Židova« studija Samuela Romano o Šelomo ben Gabirolu. I svaki puta bilo je ljudi koji su uzdahnuli i pitali: Zar još nema svršetka ovoj stvari? A onda je slog iznova pregledan, ispravljen i otisnut u ukusnu knjižicu koja je sad 2 knjiga Biblio-

teke »Židov«. Po izvisnoj zamisli administracije razaslana je ta knjižica svim urednim pretplatnicima »Židova«; u nju je metnuta i poštanska čekovna uplatnica na koju je ispisano i ime i suma od devet dinara. Administracija sad prima pomalo novce, jer devet dinara zaista nije mnogo za ovu knjigu. Sad još samo treba napisati recenziju, sastaviti oglas koji će kroz mjesec izlaziti u novinama — i u popisu naših edicija imademo novi naslov, jedno djelo više.

U tome je, eto, tragedija našega literarnog stvaranja. Kad se već nadu ljudi s mnogo volje i dosta sposobnosti, kad mjeseci i mjeseci skupljaju materijal, proučavaju izvore, daju svoje ili makar i kopiraju tuđe sudove, kad stvore djelo koje se može mirno isporučiti s naučno-književnom produkcijom naše sredine — onda taj njihov rad nema odjeka. Tu nije riječ o honoraru, nego u prvom redu o interesu za literarno stvaranje. Nema zanimanja, nema publike, nema kupaca i čitača.

Prirodna je posljedica da uz ovakav neinteres nema nikakvih većih djela. Nema tražnje, pa nema ni ponude. Ko će da piše knjige, kad bi jedva našao izdavača, a nikako prođe za knjigu. Stoga kod nas pišu knjige samo studenti, a nikako odrasli (čast izuzecima kojih znadem samo dva); a izdaju ih najviše Sžou, manje Scj; Kkl, dakako, moramo izuzeti, jer on zvanično izdaje propagandni materijal. A stariji kad pišu, pišu članke i rasprave, polemike i povijedi.

Glupo bi bilo govoriti o nečijoj krivnji. Slabi smo po broju, po kapitalu, po interesu. To je. Ali bi se ipak moglo, možda, popraviti stanje, kad bismo se uprli da stvorimo zajednicu onih koji mogu da stvaraju i onih koji mogu da podupru stvaranje.

Onda ne bi prolazio neopažen rad kao što je Šelomo ben Gabirol, u kojemu Samuel Romano značaki, na temelju bogate građe, a snagom svoje pjesničke plastičnosti crta čitav razvitak španskohebrejske poezije i donosi bogat niz podataka koji su kod nas posve nepoznati, a lijepo ilustriraju stvaranje španskih Židova u zlatno doba. Hebrejski citati, odlomci prevoda, oznaka mjesta, biografski podaci o njegovim pretšasnicima i savremenima, duševni razvitak pjesnika i filozofa, opis pojedinih vrsta njegove poezije — to bi bio glavni sadržaj ovoga djela koje je odlično pisano i koje je nov dokaz o brzom razvitku Samuela Romano koji nam je dao već nekoliko upravo majstorskih prikaza (Jehuda Halevi, Leon de Modena).

Ovakav rad treba cijeniti i podupirati da ne bi potpuno prestalo pisanje i stvaranje u našoj sredini.

Cvi Rothmüller

KNJIŽEVNA VIJEST

Martin Buber: »Tri besjede o židovstvu«. Izdao Savez židovskih omladinskih udruženja Kraljevine Jugoslavije, Zagreb 1930. 36 str. 8° Din 10. Preveo Robert Veith. Uvod napisao Pavao Wertheim.

Izišla je iz štampe najavljena knjiga koja sadrži Buberove tri čuvene besjede o židovstvu. Pored besjeda, uvoda Ro Sžou te prikaza Buberove misli ima u tom izdanju Buberova biografija i popis njegovih djela. Djelo je vrlo lijepo opremljeno. Imade i Buberova slika s autogramom. Ovu knjigu mora da kupi svaki naš sumišljenik.

BILJEŠKE

IZ SAVEZA CIONISTIČKIH ŽENA

Egzekutiva Saveza cionističkih žena odlučila je da provede diljem čitavoga svijeta drive. Cilj je tome driveu da podvostruči sveukupni broj članica, i to na taj način da se svaka članica Wizo-a obveže da će predobiti još jednu članicu. Događajima u Palestini narasle su zadaće jevrejske žene, Osim toga se Wizo sve do sada nutarnje izgrađivala, a sada je nadšlo vrijeme da se taj pokret proširi pa da zade i u šire slojeve. Tek relativno mali, neznatni broj žena, organizovan je u Wizo-u, a velika je većina ostala nezahvaćena. Mi hoćemo da predobijemo što više žena, jer bez žene se ne da ni zamisliti naš obnovni rad. Nadamo se da će jevrejska žena shvatiti kolika je njezina odgovornost i da će je znati potpunoma da snosi.

Savez cionističkih žena Jugoslavije

HERMANN STRUCK

Uz naš umjetnički prilog

Hermann Struck rodio se 6 marta 1876 u Berlinu. Danas zauzima jedno od najvidnijih mjesta medju savremenim židovskim slikarima. Dvadeset godina radio je u Danskoj, Nizozemskoj i Americi gdje je — a naročito u Udruženim Državama — portretirao najuglednije ličnosti tih zemalja. Struck je crtao posvuda poznate portreje Gerharda Hauptmanna, Richarda Dehmela, Levisa Coritha, Theodora Herzla, Alberta Einsteina, Lesser Uryja, Richarda Beer-Hoffmanna i drugih.

Struck je učitelj čitavoga niza mladih i poznatih umjetnika. Njegova čuvena knjiga »Die Kunst des Radierens« bila je putokazom nebrojenim umjetnicima, a i čuveni umjetnik Levis Corith učenik je Struckov.

Hermann Struck bio je već od ranih svojih godina cionista. On je već dulje vrijeme uvaženi član Mizrahija, jer je ortodoksan Židov. Za vrijeme rata bio je Struck časnik u njemačkoj vojsci. Kod zapovjedni-

štva njemačke armije u Ruskoj Poljskoj bio je uposlen u odjeljenju koje se bavilo pitanjima židovskog življa u onim krajevima. Ovdje je Hermann Struck blagotvorno radio za stradalačko židovsko pučanstvo. Sammy Gronemann ocrtao je u svojoj knjizi »Hawdloh und Zapfenstreich« doživljaje u tim krajevima prikazavši veoma plastički atmosferu i događaje oko židovskog odjeljenja kod vodstva njemačke armije u okupiranim krajevima Ruske Poljske. U toj knjizi ocrtan je i zaslužni rad Hermanna Strucka koji je s mnogo brige i mara pomagao i svojim podređenim kolegama u odjeljenju i židovskom pučanstvu u Ruskoj Poljskoj. Kao rezultat doživljaja u ratu izdao je Struck u ratu zajedno sa Herbertom Eulenbergom djelo »Slike iz Litve i Bijele Rusije«, a u saradnji s Arnold Zweigom »Das ostjüdische Antlitz«.

Danas živi Hermann Struck u Palestini gdje je stvorio vrijednih radirunga palestinskih krajobraza i tipova iz Palestine. Struck živi u Hajfi.

ŽIDOVSKO AKADEMSKO POTPORNO DRUŠTVO

Povodom proslave 25-godišnjice
opstanka.

Ove se godine navršuje 25 godina što je osnovano Žid. akad. potp. društvo, danas najveća i najaktivnija jevrejska studentska ustanova u našoj Kraljevini. Prošlih sedmica priredilo je društvo povodom svoga jubileja nekoliko svečanosti, pa je i naše novinstvo donelo o društvu informacije i izveštaje, o njegovu radu, delovanju i zadacima. Iz iznesenih se činjenica vidi koliko je golem rad društva kojega je glavni cilj da ublaži ekonomske brige mnogih naših jevrejskih studenata za vreme njihovih sveučilišnih studija. Malo imade akademskih jevrejskih građana koji su dovršili svoje studije, osobito posle svetskoga rata, a koji ne bi bili osetili blagodati Žapd-a. Ako se uzme u obzir da društvo imade danas oko dve stotine članova, jasno je da ono obzirom na maleni broj Jevreja u našoj Kraljevini može igrati podosta važnu ulogu u životu jevrejskoga življa. Sigurno je da će važnost i vrednost ove institucije ubuduće još i porasti.

Pored toga smatrao sam veoma važnim da se izjasni stav koji jevrejska omladina mora zauzeti prema Žid. akad. potp. društvu. Ne samo zato, što moramo kao svesni Jevreji da vodimo računa o svakom živom jevrejskom društvu, već i s razloga, što je baš Žapd vrlo podesna sredina za razvoj narodno-jevrejske svesti naših studenata, te što bi moralo biti važno stecište jevrejske sveučilišne omladine, odgajalište jevrejskih

radenika pa živog i svesnog jevrejskog života u Kraljevini Jugoslaviji.

Poznato je pa i malo upućenima da židovska akademska društva proživljuju danas najteže krize. Ta je kriza doduše zauzela skoro cio cionistički pokret. To istina bog ne opravdava zamrlost naših akademskih društava koja bi naprotiv morala svagda biti nosioci cionske misli i živoga jevrejskoga života.

Kriza je tu; ta se činjenica ne da opovrgnuti. Zato je do nas da naš društveni i cionistički život što pre oživimo iz mrtvila. A ako život i rad unutar Žapd-a tome oživljavanju ma i najmanje može pridoneti, naša je dužnost da i tu priliku iskoristimo.

To je jedan od razloga koji me potaknuše da u sporazumu s prijateljima i odgovornim cionističkim predstavnicima uzmem na se vodstvo društva u ovoj godini. Naravno je da se glavni zadatak društva ne sme prikratiti. Ono mora biti glavna ekonomska baza u životu svakoga jevrejskoga sveučilištarca kojemu je to potrebno, ma od kuda on došao i kojigod struji unutar jevrejstva bio sklon. Samo ako je vredan u svojim studijama.

U našoj jevrejskoj javnosti neka je omogućen život samo onim jevrejskim institucijama koje svoj jevrejski život svesno žive. I naša jevrejska javnost morala bi uskratiti svoje moralne i materijalne pomoći svima onima kojima njihovo jevrejstvo služi samo kao pomoćnik u borbi za predobivanje džepova i eventualno srdaca jevrejskog građanstva.

Zato je i Žapd zvano da pored toga što podupire jevrejske akademičare vodi računa o svome jevrejstvu. Članovi društva moraju na svakom koraku osetiti, da ih jevrejska javnost potpomaže, da jevrejska javnost vodi o njima računa, da se kreću u jevrejskoj okolini i da moraju živeti jevrejskim životom. U društvu se mora osetiti živ jevrejski duh, mora se znati za jevrejsku kulturu, mora se gajiti jevrejska tradicija. U vremenu svoga sveučilišnoga života od članova moraju se učiniti svesni Jevreji koji će raditi na korist i ponos svoje jevrejske zajednice i ine okoline.

Zato je dužnost svesne jevrejske omladine na zagrebačkom univerzitetu da deluje u Žapd-u. Jevrejska nam dužnost nalaže da se svi okupimo u tome društvu. Baš mi koji se računamo među jevrejsku nacionalnu omladinu moramo tu naći svoje radno polje. Ako smo si uzeli ciljem: širiti jevrejsku narodnu svest svugda i svagda u radu za obnovu naroda i narodne domaje.

Šmule Englemann